

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Gregor Glavač

**Analiza protistrankarskega
sentimenta v Sloveniji**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Gregor Glavač

Mentor: izr. prof. dr. Tomaž Deželan

**Analiza protistrankarskega
sentimenta v Sloveniji**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

Za podporo se zahvaljujem predvsem družini in vsem ostalim, ki so mi tekom študija stali ob strani.

Za strokovno pomoč pri magistrskem delu bi se rad zahvalil mentorju dr. Tomažu Deželanu.

Analiza protistrankarskega sentimenta v Sloveniji

Protistrankarski sentiment je oblika nezaupanja političnim strankam, ki je očitno tako v Sloveniji, kot do neke mere v ostalih primerljivih državah. Gre za širši problem političnega predstavnštva, predvsem odnosov avtonomije ali odgovornosti med strankami in volivci. Pomemben je tako simbolični vidik občutkov volivcev o sprejemljivem ali pravičnem delovanju svojih predstavnikov, kot tudi substantivni vidik kongruence z interesi državljanov ter povezano s tem odzivnost predstavnštva. Če tega ni, lahko pride do vse večjega protistrankarstva, ki pa lahko zajema le negativne občutke do obstoječih strank ali pa preraste v sistemsko oziroma institucionalno nasprotovanje političnim strankam. V tem magistrskem delu nas zanima tudi širši vidik nezaupanja strankam med različnimi državami in povezano s tem primerjalna interpretacija tega fenomena v Sloveniji. Zajet je tudi longitudinalni pregled protistrankarskega sentimenta od leta 2004 do 2012 glede na politično participacijo oziroma volilno udeležbo, kot enega izmed pomembnih dejavnikov. Povezani faktorji, ki jih moramo oceniti in upoštevati so tudi vse manjša pripadnost oziroma strankarska identifikacija, nižje zaupanje v demokracijo ali demokratične institucije, stopnja zaupanja politikom, obseg mediatizacije oziroma spremljanja informativnih medijev, percepcija korupcije ter zaznava gospodarske neuspešnosti v državi.

Ključne besede: Protistrankarski sentiment, nezaupanje strankam, politična participacija, personalizacija, mediatizacija.

Analysis of the antiparty sentiment in Slovenia

Antiparty sentiment is a form of distrust in political parties, which is evident in Slovenia and to a certain level in other comparable countries. It is a part of a larger problem of the political representation concerning relations of autonomy or responsibility between political parties and the electorate. We acknowledge symbolic perspective of the representation, which means taking into account people's perceptions of acceptable and fair actions of their representatives. Substantive view on the other end is more concerned with the issue of congruence between the interests of the people and the responsiveness of the politicians. In case there is a lack of balance we may experience antiparty sentiment only with distrust in existing parties or a larger systemic and institutional distrust in the party rule. In this work we are interested in larger aspect of this sentiment across a cluster of different countries so we may comparatively assess the magnitude of the phenomena in Slovenia. We have also included the longitudinal overview of the antiparty sentiment from the years 2004 to 2012 in relation to political participation or more specifically voter turnout as one of the important indicators. Other relevant factors which we must evaluate are lower party identification, lower trust in democracy or democratic institutions, the level of trust in the politicians, scope of mediatization or exposure to news channels, perception of the corruption and economic ineffectiveness.

Keywords: Antiparty sentiment, Distrust, Political Participation, Personalization, Mediatization.

Kazalo

1	Uvod in cilji magistrskega dela.....	6
1.1	Raziskovalna vprašanja in hipoteza	8
1.2	Metode in tehnike.....	9
2	Teoretična izhodišča	11
2.1	Predstavništvo in njegova demokratična vloga.....	11
2.2	Stranke in njihove funkcije	17
2.3	Protistrankarstvo.....	21
2.4	Odmikanje strank od državljanov	23
2.5	Transformacija politične participacije	26
2.6	Personalizacija in mediatizacija politike.....	28
2.7	Delovanje pravnega sistema in zaupanje v državne institucije.....	30
3	Empirična analiza.....	32
3.1	Kontekstualizacija protistrankarskega sentimenta	32
3.2	Gibanje protistrankarskega sentimenta	34
3.3	Dejavniki, ki vplivajo.....	38
3.3.1	Strankarska identifikacija.....	38
3.3.2	Način politične participacije kot dejavnik	42
3.3.3	Zaupanje v demokracijo in demokratične institucije	49
3.3.4	Personalizacija in zaupanje politikom	53
3.3.5	Vpliv medijev.....	57
3.3.6	Korupcija in delovanje pravnega sistema	61
3.3.7	Ekonomski dejavnik vpliva.....	65
3.4	Sintetična analiza dejavnikov vpliva.....	68
4	Sklep	72
5	Literatura.....	76

1 Uvod in cilji magistrskega dela

Verjetno ne obstaja politična institucija, ki je tako tesno povezana s predstavniško demokracijo, kot je moderna politična stranka. Prav zato gre pri protistrankarskem sentimentu za pomemben politični ali celo družbeni problem, ki ga je treba analizirati. Primarno želimo skozi to nalogo opredeliti različne teoretične predpostavke posameznih avtorjev o problematiki nezaupanja modernim političnim strankam in obenem tudi empirično raziskati indikatorje, ki bi glede na teorijo lahko bili povezani s protistrankarskim sentimentom. Glavni empirični cilj je predvsem ugotoviti morebitne vzroke za obseg protistrankarskega sentimenta v Sloveniji in ta dognanja tudi primerjalno interpretirati glede na ostale države.

Kljub pglavitnim funkcijam politične socializacije, oblikovanja politične izbire in mobilizacije, teoretiki poudarjajo tudi nekatere morebitne negativne funkcije strank (Dalton in Weldon 2005, 931). Skozi zgodovino sta tako že Rousseau in Madison omenjala probleme strank in njihova sredstva delovanja, ki ovirajo demokratični proces (Ignazi 1996, 550). Webb (2005, 633) nadalje omenja, da stranke skrbijo le za lastni interes, jim ne moremo zaupati, so korupirane in omejene s strani različnih interesnih skupin. Protistrankarski sentiment in tovrstna retorika je vidna tako v Evropi kot v Severni Ameriki, saj je postala »leitmotif« za tiste, ki so nezadovoljni s trenutno politiko (Poguntke in Scarrow 1996, 257). Sovpadajoča indikatorja sta tako predvsem nizka stopnja volilne udeležbe in nizek delež volivcev z močno strankarsko pripadnostjo (Webb 2005, 636). Kljub strukturnim težavam pa so stranke vseeno politične organizacije, katerih osnovni cilj je predvsem maksimizacija volilnih glasov. Posledično je zaradi istega cilja ta pojav postal tudi vzvod za populistične politike, ki sami sebe deklarativno izvzemajo iz strankarskih okvirjev. Prav zaradi teh pojavov pa je treba protistrankarstvo podrobneje raziskati. Cilj te magistrske naloge je prvotno skozi mednarodno-primerjalno perspektivo kontekstualizirati omenjeno krizo strankarstva v več državah. Na podlagi tega se lahko tudi podrobneje lotimo empiričnega raziskovanja tega pojava in interpretacije posameznih dejavnikov v Sloveniji. Iskali bomo povezanost med posameznimi dejavniki protistrankarstva v okviru različno izraženih političnih percepcij ljudi in njihovih značilnostih.

Thomas Poguntke (1996, 325) je tako govoril, da obstaja kar nekaj behaviorističnih vzrokov za protistrankarski sentiment, kot so povečan interes za »protistrankarske« stranke,

zmanjšana identifikacija s strankami, zmanjšana volilna udeležba in članstvo v strankah. Glede na to krizo predstavnštva pa tudi obstaja več alternativ, pri čemer nekateri govorijo o različnih interesnih skupinah, družbenih gibanjih, medijih ali celo o internetu kot obliki politične komunikacije (Webb 2005, 633). Iz tega izhaja tudi večja razširjenost idej o neposredni demokraciji, kot obliki post-moderne politične udeležbe (Fink-Hafner in Kropivnik 2006, 68). Kljub temu pa je to tudi rezultat velike ločenosti ljudi od volilne demokracije in nezaupanja politikom in političnim institucijam zaradi nezadovoljstva z demokracijo (Slomczynski in Shabad 2012, 898). Prav zato nekateri teoretiki že dlje časa omenjajo personalizacijo politike, ki je posledica prej omenjene zmanjšane pripadnosti in zaupanja v stranke (Kries 2012, 826), po drugi strani pa gre za vpliv delovanja medijev, ki imajo svojo logiko spremljanja in nadalje širše reprodukcije delovanja politike, političnih kampanj in seveda tudi strank (Swanson in Mancini 1996, 13). Nekateri temu pravijo tudi amerikanizacija politike v smislu modernizacije, profesionalizacije oziroma mediatizacije (Strömback 2008, 229). Na problematiko protistrankarskega sentimenta se veže tudi neformalnost znotraj politične kulture, saj lahko stranke delujejo kot personalna omrežja, kar je velikokrat podobno korupciji in klientizmu (Gallina in Hayoz 2011, 120). Korupcija bi naj tako sistemsko temeljila na ustaljenih političnih zaveznih (Anderson in Tverdova 2003, 92).

V tej magistrski nalogi bo tako analiziranih več stvari. V prvem delu bo skozi mednarodno-primerjalni vidik predstavljena kontekstualizacija pojava protistrankarstva na ravni 29 držav, vključenih v raziskavo European Social Survey (ESS). Kot indikator protistrankarskega sentimenta se uporablja stopnja nezaupanja v stranke. Izvedena bo širša analiza povezanosti z volilno udeležbo. V drugem delu pa bo več poudarka dano tudi analizi dejavnikov protistrankarskega sentimenta na podlagi percepcije anketirancev, vključenih v raziskavo ESS. Nadaljnja raziskovalna vprašanja se bodo torej nanašala na problem vse manjše identifikacije s strankami, na vpliv (ne)konvencionalne politične participacije, kar je vezano tudi na zaupanje v demokracijo, na personalizacijo politike kot dejavnika in na vpliv medijev, na element percepcije korupcije ter vpliv percepcije ekonomskega zadovoljstva. Poleg Slovenije bodo analizirane še tri države, in sicer Češka, ki tako kot Slovenija po Huntigtonovi klasifikaciji (Hague in Harrop 2004, 40) spada v tretji val demokratizacije in Združeno kraljestvo ter Norveška, ki spadata v prvi val demokratičnih prehodov. Omenjene države so relevantne predvsem zaradi odkrivanja podobnosti in razlik, saj je Češka v institucionalnem, političnem in zgodovinskem pogledu primerljiva s Slovenijo. Združeno kraljestvo nasprotno

predstavlja tipično zahodno liberalno državo z daljšo demokratično tradicijo, podobno kot Norveška, ki je obenem primer skandinavskega modela socialne države.

1.1 Raziskovalna vprašanja in hipoteza

Glede na omenjene cilje so bila oblikovana tri raziskovalna vprašanja. 1.) Prvo se nanaša na vpliv teoretično relevantnih dejavnikov, kot so strankarska identifikacija, nekonvencionalna participacija, nezaupanje v demokracijo, personalizacija in mediatizacija politike ter percepcija korupcije oziroma gospodarske uspešnosti. Ta vpliv bomo poskušali preverjati z analizo povezanosti izbranih indikatorjev na podlagi anketnih podatkov. Poglavitni namen tega pa je predvsem ovrednotiti vzroke za pojav protistrankarskega sentimenta. 2.) Drugo raziskovalno vprašanje se nanaša na povezanost nezaupanja v stranke in politične kulture oziroma demokratične tradicije. To korelacijo bomo poskušali deskriptivno interpretirati glede na učinke prej omenjenih dejavnikov, kar nam bo omogočalo razumevanje protistrankarskega sentimenta v okviru participativne oziroma parohialne politične kulture. 3.) Tretje vprašanje pa je relevantno predvsem v smislu kontekstualizacije problematike glede na podobnosti in razlike med Slovenijo in ostalimi državami. S tem želimo tudi kvantitativno preveriti vpliv prej omenjenih dejavnikov glede na ostale tri države. Na podlagi tega bomo tudi lažje identificirali morebitno unikatnost dejavnikov v Sloveniji oziroma vpliv čez-nacionalnega okolja.

Na podlagi tega je bila oblikovana naslednja **hipoteza**: Porast protistrankarskega sentimenta v Sloveniji je posledica: a) nižje stopnje strankarske identifikacije, b) nižje stopnje konvencionalne politične participacije, c) višje stopnje nekonvencionalne politične participacije, d) višje stopnje nezaupanja v institucije demokracije in pomembnosti demokracije, e) višje stopnje personalizacije oziroma višjega zaupanja politikom, f) višje stopnje izpostavljenosti mediatizaciji politike, g) višje stopnje zaznave korupcije v državi ter h) višje stopnje zaznave gospodarske neuspešnosti.

1.2 Metode in tehnike

V našem primeru gre za vzročno-primerjalni raziskovalni načrt oziroma za *ex post facto* raziskovanje, kar pomeni, da dejavnikov in izida ne moremo kontrolirati (Edmonds in Kennedy 2013, 98). Pri tem gre tudi za podobnost z raziskovalnim načrtom opazovanja, pri čemer nas zanimajo razmerja med spremenljivkami in izidi. Gre za ne-eksperimentalno raziskovanje, kjer predujejo predvsem statistična orodja sklepanja. S korelacijsko ali regresijsko analizo se tako z *eksplanatornim* načrtom poskuša pojasnjevati odnos med več spremenljivkami (Edmonds in Kennedy 2013, 103).

Notranja veljavnost je pojem, ki predpostavlja, da je določen izid posledica neodvisne spremenljivke in ne zunanjih spremenljivk (Edmonds in Kennedy 2013, 4). To bomo upoštevali z vključitvijo več intervenirajočih spremenljivk, ki vplivajo na protistrankarski sentiment. Zunanja pravilnost pa predstavlja možnost generalizacije rezultata na širšo populacijo ali okolje. Statistična pravilnost predpostavlja, da je statistična povezava ali pomembnost med izidom in dejavniki točna (Edmonds in Kennedy 2013, 5). Ker bomo uporabili mednarodno-primerjalne podatke iz baze European Social Survey, lahko glede na raziskovalne standarde izključimo tudi vprašanje pravilnosti načrta.

Za naše potrebe pa je pomembno omeniti tudi podvrsto opazovalnega pristopa, in sicer anketni pristop, kjer lahko predvsem opazujemo javno mnenje, ostale psihološke, vedenjske in socio-politične spremenljivke ter vsa druga stališča ljudi (Edmonds in Kennedy 2013, 108). Uporabili bomo longitudinalni koncept analize v več časovnih točkah, kar pomeni, da nas zanimajo trendi razmerij med spremenljivkami.

S pomočjo študije primera se bomo osredotočili predvsem na Slovenijo in poskušali opisati in razložiti analizirani fenomen protistrankarstva. Študija primera tako ponuja možnost retrospektivne poglobljene in sprotne analize določenega subjekta, pri čemer pa niso v ospredju načela eksperimentalne kontrole oziroma zunanje in notranje pravilnosti (Yin 2009). Kljub temu, da posplošitev in kavzalnost nista glavna cilja pa lahko naši rezultati pripomorejo k razumevanju pojava in služijo kot podpora teoretičnim predpostavkam (Edmonds in Kennedy 2013, 113).

Ker bomo uporabili kombinacijo različnih virov podatkov, a v istih časovnih okvirjih ter iz različnih podatkovnih baz, gre dejansko za uporabo mešanih metod raziskovanja («mixed-methods» research), ki so uporabne predvsem zato, da lahko dobimo odgovore na različna

vprašanja med analizo samo ali potrdimo rezultate s pomočjo več tehnik (Edmonds in Kennedy 2013, 173). Pri tem je našemu raziskovanju najbližje predvsem konvergenčno-vzporedni pristop (*Convergent-Parallel Approach*), ki predvideva uporabo različnih, a komplementarnih podatkov o istem pojavu. Imenujemo ga tudi načrt sočasne triangulacije, s katerim lahko zaradi širše interpretacije sočasno zbiramo in analiziramo tako kvantitativne kot kvalitativne podatke iz različnih virov (Edmonds in Kennedy 2013, 149). Ker je tovrstno študijo težko izvesti z eksperimentalnimi metodami, bodo na istih principih uporabljeni že obstoječi podatki.

Pregled literature je osnovna tehnika analize, s katero bomo umestili relevantne teoretske nastavke. V osrednjem empiričnem delu bo šlo za analizo protistrankarskega sentimenta v Sloveniji. Ker gre za metodo »instrumentalne« **študije primera** bomo na podlagi Slovenije, kot enote analize, spoznavali protistrankarstvo kot širši družbeni pojav (Creswell 2012). V tem oziru gre za holistično raziskavo, saj bomo poskušali kritično ugotoviti reprezentativnost slovenskega primera ter predstaviti posebnosti (Yin 2009). Za dosego raziskovalnih ciljev bomo obdelovali **sekundarne vire** podatkov, pretežno iz podatkovne baze European Social Survey (ESS). Naš poglavitni vir so tako mednarodni anketni podatki, ki na primerljivi ravni zajemajo tudi Slovenijo. Indikator protistrankarskega sentimenta je nezaupanje strankam, ki ga lahko analiziramo na podlagi vprašanja B7. Skozi nadalje omenjena vprašanja ESS lahko identificiramo relevantne dejavnike, kot so strankarska identifikacija (B18c), konvencionalna (B9 in B14) in nekonvencionalna participacija (B15 in B16), nezaupanje v parlament (B2), nezaupanje v demokracijo (B18d), personalizacija (B4) in mediatizacija politike (A2), percepcija korupcije (D37) oziroma učinkovitost državnih institucij (B4) ter zaznava ekonomske uspešnosti države (B21). Longitudinalni del analize bo tekel skozi štiri časovne točke in bo tako zajemal anketne rezultate iz leta 2006, 2008, 2010 in leta 2012. Ker ne gre za izolirano družbeno-politično problematiko je potrebno predstaviti tudi širšo sliko, pri čemer bo v poštev prišla tudi metoda **primerjalne analize**, skozi katero bomo interpretirali izbran pojav protistrankarstva v Sloveniji glede na ostale države. Glede na zgoraj omenjene kriterije so izbrane države Češka, Združeno kraljestvo in Norveška. Tudi tukaj se bomo osredotočili predvsem na **sekundarne vire** podatkov, dostopne skozi ESS bazo¹. Ugotovitve bomo poskušali predstaviti s tehnikami **deskriptivne analize** in **statistične analize**.

---

¹ Podatki so se s pomočjo strukturiranih anket zbirali v Sloveniji od 1.10.2012 do 31.12.2012, na Češkem od 9.1.2012 do 11.3.2013, v Združenem kraljestvu od 1.9.2012 do 7.2.2013 in na Norveškem od 14.8.2012 do 8.2.2013.

2 Teoretična izhodišča

2.1 Predstavništvo in njegova demokratična vloga

Pri političnem predstavništvu gre za aktivnost, pri kateri se glas državljanov in njihova mnenja ter načela predstavijo ali prenesejo v politične procese oblikovanja javnih politik. V prvi vrsti za to potrebujemo predstavnike, in sicer v obliki posameznikov, organizacij ali političnih strank, ki govorijo, zagovarjajo, ali delujejo v imenu drugih na nekem političnem prizorišču. Rehfeld (2006, 2) je predstavništvo še enostavneje definiriral kot stanje, v katerem državljani nekoga sprejemajo kot svojega predstavnika. Vprašanje pa seveda je, ali imajo druge možnosti oziroma v avtoritarnih režimih sploh kakšno.

Predstavništvo se je v zgodovini delilo na dve osnovni ideji. Nekateri so menili, da bi naj bili predstavniki predvsem »delegati«, ki bi enostavno izražali želje svojih »volivcev«. Na drugi strani pa so nekateri menili, da bi morali biti predstavniki v večji meri »zastopniki« in suvereno ter na podlagi zaupanja (fiduciarno) oblikovati lastne odločitve o najboljših rešitvah. Prvo možnost, torej večjo povezanost predstavnikov in ljudstva je zagovarjal Madison. Večjo neodvisnost predstavnikov in njihovo kapaciteto za boljše odločitve pa je zagovarjal predvsem Burke. V moderni teoriji pa se pojavlja predvsem ideja, da so lahko predstavniki tako delegati, kot zastopniki, saj obstajajo vsaj tri merila njihovega delovanja, in sicer njihovi cilji, vplivi na odločanje ter odzivnost (Rehfeld 2009, 216). Temeljni pomisleki o naravi odnosov med ljudmi in njihovimi predstavniki se tako nanašajo na skladnost interesov, demokratičnost, odgovornost ter etično delovanje predstavništva.

Eden on najpomembnejših konceptov predstavništva je bil izdelan s strani Hobbsa v delu Leviathan. Poudaril je, da je predstavništvo instrument moči in da se z ljudsko voljo le-ta prenese na suverena, ki jo izvaja po pooblastilu ljudi, na katere se njeni učinki tudi nanašajo in tako morajo avtoriteto suverena upoštevati (Elster 1998, 29). Pri tem gre za reakcionarski vidik, ki monarhu oziroma oblasti daje nadaljnjo legitimnost nad-moči nad ostalimi subjekti. V istem delu pa je Hobbes poudaril tudi revolucionarni vidik predstavništva, saj je obenem govoril o možnosti predstavništva, kjer se odločitve sprejemajo v imenu ljudi, kljub temu da le-ti nimajo kolektivne kapacitete izvajanja. Govoril je tudi o možnosti političnih enot oziroma skupin posameznikov, ki bi v primeru, da se najdejo ustrezni predstavniki, lahko sprejemali odločitve v imenu ljudi kontinuirano in ne na podlagi enkratnega pooblastila

(Elster 1998, 30). Razumevanje Hobbsovega pogleda na predstavništvo je tako večplastno. Lahko govorimo deloma o legitimaciji absolutizma, deloma pa tudi o drobitvi enotne avtoritete na možnost odločanja več, a vseeno le peščice posameznikov. Kljub temu, da gre za moderno idejo predstavništva pa težko rečemo, da je upoštevan tudi vidik demokracije, saj so glede na duh časa tudi možnosti za predstavništvo omejene le na določen del populacije.

Z reakcionarskim vidikom Hobbsove ideje pa se ni strinjal John Locke (1988, 361), ki je problematiziral, da bi ljudje namesto naravnega stanja oziroma negotovosti zakonov narave sprejeli avtoriteto in se podredili absolutni volji suverena. Avtor je govoril tudi o pogojih in legitimnosti vsake politične avtoritete, ki pa mora temeljiti na racionalni privolitvi oziroma pooblastilu vseh posameznikov ali ljudstva. Pomemben koncept so obenem ravni, na katerih je potrebno soglasje ljudstva. Le-to bi naj bilo obvezno (1) pri nastanku države, (2) ob vključitvi v državljanstvo in inherentne obveznosti ter pravice, (3) ob vsakokratni izbiri predstavnikov in (4) fiduciarno ob vsakokratnih odločitvah teh predstavnikov v imenu ljudstva (Elster 1998, 31). Ključni napredek Lockovega koncepta glede na idejo Hobbsa so zametki demokratičnega predstavništva, saj z modelom pooblastil, ki so potrebna na več točkah v celotnem političnem procesu, v večji meri vključuje element volje ljudi. Pri tem pa tudi ne opusti nujnosti predstavništva, kot zgodovinsko najučinkovitejšega modela odločanja. S tem se zmanjšuje arbitrarnost odločanja suverena in se mu določijo omejitve². Locke je pri tem upošteval tudi revolucionarni vidik, saj bi v primeru arbitrarnosti ter kršitev teh omejitev oblasti ljudje imeli legitimno pravico do aktivnega upora. Njihovo pooblastilo politični avtoriteti je tako namenjeno izboljšanju dobro biti ali blaginje ljudstva in ne kršitvam njihovih pravic³. Kljub temu, da je Locke oblikovanje države oziroma oblasti razumel kot umeten in ne naraven proces, torej družbeni konstrukt, pa ni podrobneje definiriral oblike in vsebine teh pooblastil (Elster 1998, 32). Vprašanje ali se soglasje večine šteje za soglasje vseh, oziroma ali je že podrejanje oblasti in normalno življenje ljudi konkludentni način pooblastila tej avtoriteti, pa v njegovem delu ostaja neodgovorjeno.

Podobno kot Locke je tudi Rousseau oblikovanje države razumel kot racionalni oziroma družbeni konstrukt. Menil je, da se posamezniki, ki so to oblast postavili, od nje ne bi smeli ločiti. Pri tem je šlo za izrazito kritiko kakršnegakoli predstavništva, ki ga je označil za »masko«. Le-ta bi naj postavila lažne igralce, ki bi prevzeli kolektivno identiteto in obenem

---

² Preprečevanje oktroiranih odločitev suverena, kot politične avtoritete, z potrebnim večinskim soglasjem ljudi ali njihovih predstavnikov (Consent of the Majority).

³ Locke je izpostavljala predvsem pravico do življenja, lastnine in človekove svoboščine.

trdili, da odločajo v imenu ljudi (Elster 1998, 33). Rousseau (1997, 115) je izpostavil, da je politično predstavništvo le teatralna predstava, ki nudi iluzijo prave svobode in obenem ljudem odvzema možnost lastnih odločitev in presojo posameznikov. Z izbiro predstavnikov pa bi se naj ljudstvo dejansko pod pretvezo svobode le podredilo željam druge avtoritete. Rousseau je tako zavračal reakcionarski vidik Hobbove ideje predstavništva, ampak se je osredotočil na demokracijo kot ključni element, brez katerega je vsako predstavništvo bolj ali manj avtokratično, pa četudi gre za difuzijo avtokracije na več predstavnikov ljudstva. Njegov koncept je tako bil veliko bolj revolucionaren, saj je sistematično zavračal predstavništvo kot obliko svobodne politične skupnosti, saj bi le-ta naj izvajala splošno voljo ljudstva na podlagi lastne, torej skupne volje vseh in ne kolektivnih predstavnikov. Rousseau je kolektivno identiteto tako dopuščal le skozi vidik države kot skupnosti, nikakor pa ne kot model odločanja oziroma oblasti.

Pomemben teoretik, ki je govoril o predstavništvu pa je tudi Sieyes. Poskušal je združiti tako idejo Hobbsa, da je politika na nacionalni ravni mogoče le na podlagi predstavništva, kot Rousseaujev koncept legitimnosti politike na podlagi skupne politične volje nacionalne skupnosti posameznikov (Elster 1998, 35). Sieyes je izpostavil tudi vseprisotnost predstavništva, in sicer v komercialnih odnosih, v izobraževanju in ne nazadnje tudi v družinah. Poleg elementa učinkovitosti, delitve dela in tako tudi specializacije je obenem izhajal iz dejstva, da je populacija modernih držav prevelika ter preveč individualistična, da bi lahko politično voljo izražala brez predstavništva. Tako kot Rousseau pa tudi ni izključil, da nacionalna politična volja obstaja in je enotna ter skupna tudi brez predstavništva. Sieyes⁴ je trdil, da je vsa skupna realna vrednost proizvedena s strani ljudi, duhovščina in plemstvo pa naj bi bili le paraziti. Na podlagi naravne enakosti bi tako naj predstavništvo zamenjalo vse druge oblike oblasti. Avtor je obenem trdil, da je predstavništvo izboljšana oblika doslej znanih demokracij, ki omogoča vladanje tudi velikim političnim skupnostim, ne da bi s tem odtujili posameznike, ali da bi jim predstavniki bili podrejeni. Le-ti bi zaradi lastne samostojnosti predstavljali tudi določeno delitev oblasti oziroma odločanja ter tudi različne ravni izvajanja temeljnih zakonov.

---

⁴ Ko je ob francoski revoluciji kralj Louis XVI želel poleg plemstvu in duhovščini ponuditi del privilegijev tudi ljudem je Sieyes ugotovil, da pravzaprav ni ničesar, kar bi suveren lahko ponudil, česar ljudstva še nima. Le-ti so ob uspešni revoluciji tudi preko predstavniškega telesa prevzeli oblast. Kljub temu pa se je nasprotno od ideje Sieyesa in še posebej Rousseauja namesto predstavništva okrepila izvršna oblast, ki je tudi izvajala teror.

Zaradi revolucije v Evropi so se ideje Sieyes-a veliko bolj uveljavile v Ameriki. Od ljudstva izvoljeni predstavniki so tako uspeli sestaviti ustavo⁵ brez aktivnega vključevanja samega ljudstva, a na podlagi njihovih želj. Federalisti oziroma njihovi predstavniki Madison, Hamilton in Jay so tako tudi teoretično izpostavili predstavniški model kot možnost vladavine ljudstva na ravni celotnega kontinenta, a brez njihove neposredne vključenosti skozi kolektivno delovanje (Yirush 2005, 514). Primerjalno gledano je praktični model ameriškega predstavništva veliko bližje idejam Sieyesa in Locka, saj je temelj pravzaprav večkratno pooblastilo ljudi. Njihovo pojmovanje predstavništva torej ni temeljilo na Rousseaujovi ideji neločljivosti ljudstva in predstavništva ter nujnosti kolektivnega delovanja za izražanje splošne volje. Federalisti so to ločenost predvsem poudarjali kot ključno prednost tako zaradi velikosti države kot tudi specializacije predstavnikov. Kljub temu, da so pravzaprav nadgrajevali Sieyes-a v smislu nujnosti predstavništva pa so očitne tudi razlike. Federalisti so, kot že ime pove, zagovarjali ločenost oblasti tako po horizontalni, kot vertikalni dimenziji, medtem ko pa je Sieyes bil zagovornik centralizma, kar pa lahko pripišemo zgodovinskemu ali političnemu kontekstu. Pomembno vlogo lahko pripišemo tudi anti-federalistom, ki so ustavo ocenjevali kritično, saj naj predstavniki ne bi ustrezno odražali ljudstva. Izhajali so iz koncepta deskriptivnega predstavništva oziroma ideje, da naj bi predstavniki odražali ne le želje ljudi, ampak tudi njihove individualne lastnosti, kot so na primer spol, poklic ali premoženje. Kritika se je nanašala tudi na domnevni elitizem predstavništva, kot ga je predvidevala ustava, saj naj bi bilo predstavnikov številčno premalo, kar bi lahko ogrozilo primerno izražanje splošne volje ter zagovarjanje samih interesov Združenih držav (Elster 1998, 39). V duhu Johna Locka pa so tako federalisti kot anti-federalisti zagovarjali pogostejše volitve, kot možnost večkratnega preverjanja splošne volje ljudstva in fiduciarnega odločanja njihovih predstavnikov. Federalisti so v večji meri zagovarjali substantivni model predstavništva, kjer je poudarek dan večji zmožnosti političnega delovanja predstavnikov na način, na katerega posamezniki sami ne morejo (Elster 1998, 40). Njihovi nasprotniki so to velikokrat primerjali z elitizmom ali celo aristokratsko oziroma monarhično obliko predstavništva ter vlekli vzporednice s Hobbsom.

Na teorijo predstavništva je pomembno vplival tudi Edmund Burke⁶, ki je dajal večji poudarek samostojnosti predstavniškemu telesu kot volji ljudi. Menil je, da ljudje ne morejo neposredno dajati navodil svojim predstavnikom, saj le-ti lahko bolje sodijo o tem, kaj je prav

---

⁵ Ustava je bila sprejeta leta 1787 v Philadelphii.

⁶ Priznaval je tudi, da so bile dotedanje ameriške kolonije pod-reprezentirane in preveč podrejene britanski kroni.

in v večji meri oblikujejo nacionalni konsenz in dosegajo skupne interese (Ritchie 1990, 157). Nasprotnika ideje navodil predstavnikiškemu telesu sta podobno bila tudi Madison in Sieyes. Burke je tudi en izmed največjih kritikov Rousseau-ja, saj je neločljivost ljudstva in predstavnštva ter kolektivno delovanje označil za laž, ker naj bi voljo ljudstva kljub vsemu oblikovali revolucionarji oziroma kolektivna elita.

Vse dotedanje zahodne države so takrat imele oblike predstavnikiške vladavine, ampak nobena ni bila preveč demokratična. Razvoj v to smer je poskušal spodbujati Jeremy Bentham, čigar prvotna ideja je bila sprememba od zgoraj oziroma večja odzivnost predstavnikov na voljo ljudstva. Ker odziva na to ni bilo, je tudi Bentham začel zagovarjati bolj revolucionarne ideje, kot je bila splošna volilna pravica, tajno glasovanje in letne volitve (Elster 1998, 46). Podobne ideje pa je Mill zagovarjal z namenom preprečevanja neizogibnega dejstva, da bodo predstavniki skupne interese zamenjali za lastne. Za razliko od Jamesa Mill-a pa je Bentham tudi začel dvomiti o predstavnikištvu kot ustrezni obliki odločanja. Thomas Paine je v Združenih državah z istimi cilji zagovarjal demokracijo kot ključno in predstavnikištvo kot nekaj, kar jo lahko le izboljša. Podobno je menil tudi Tocqueville, ki je obenem poudaril možnost tiranije demokratične večine. Ta misel je ostala tudi pri Johnu Stuartu Millu, ki pa je vseeno dopuščal možnost, da predstavnikištvo omejuje avtokracijo večine. Zagovarjal je predvsem proporcionalno predstavnikištvo, kar bi privedlo do parlamenta odprtega do vseh mnenj in inkluzivne politične debate ter s tem tudi večje legitimnosti. Mill (1991, 282) je opozarjal tudi na parlament, ki bi bil le prostor za trgovanje interesov in končno iskanje večine namesto odprte izmenjave idej. S tem je klical k predstavnikištvu manjšin ter kasneje k zmanjšanju volilnega cenzusa in tako povečanju volilnih upravičencev.

Kljub debatam o optimalnih oblikah predstavnikištva pa je bilo v 19. stoletju vse bolj pomembno oblikovanje večinskega javnega mnenja in tako splošne volje ljudstva s pomočjo vse večjih in močnejših strankarskih mehanizmov (Elster 1998, 53). S tem se je formalna moč odločanja sicer prenesla na ljudstvo, vendar pa je dejanska moč oblikovanja splošne volje pripadla strankam. Udejanjila se je ideja Edmunda Burka, da morajo biti predstavniki samostojni in naj ne bi prejeli navodil od ljudstva. Trenutni koncept strankarskega predstavnikištva torej temelji tudi na ideji Locka o fiduciarnem izražanju želj ljudstva, ter deloma Sieyesa, ki je poudarjal centralnost odločanja. V osnovni teoriji predstavnikištva, bi le-to naj vnašalo želje ljudi v politični prostor. Strankarski sistem pa je prinesel tudi dvosmernost oblikovanja splošne volje, saj lahko predstavniki oziroma stranke kontinuirano vplivajo tudi na oblikovanje javnega mnenja.

Preučevanje političnega predstavništva je pomembno predvsem skozi vidik demokracije. Moderno predstavništvo v obliki strank ima tako vlogo legitimacije demokratičnih institucij in povezano vzpostavljanje institucionalnih spodbud za odzivnost oblasti na želje državljanov.

Pitkinova (1967, 11) je tipizirala več-dimenzionalnost oziroma štiri vidike političnega predstavništva, ki so aktualni še danes. Vse štiri perspektive izhajajo iz potrebe čim širšega razumevanja predstavništva z vidika institucionalnih procesov, semantike in lingvistike. V tem oziru ne gre za različne koncepte, ampak različne poglede na isto stvar. V prvi vrsti je treba omeniti formalistično predstavništvo, ki temelji predvsem na konceptih *ex-ante* avtorizacije (s strani nosilca politične suverenosti) in *ex-post* odgovornosti (s strani »agenta« oziroma predstavnika). To razumemo kot možnost, da se predstavnikom sploh podeli mandat in da se jih kasneje lahko sankcionira v pozitivnem in negativnem smislu. Pojavlja se predvsem vprašanje formalnega institucionalnega položaja in izbire predstavnikov ter mehanizma preverjanja ustreznosti in odgovornosti. Pri večini teorij demokracije se išče ravnovesje med popolnima pristopoma avtorizacije oziroma odgovornosti. Drugi vidik je simbolično predstavništvo, ki izhaja iz občutkov ljudi o sprejemljivem, pravičnem in učinkovitem delovanju njihovih predstavnikov. Zanima nas predvsem, kako predstavnike dojemajo in ocenjujejo volivci, ne pa kdo in kaj so. Deskriptivno predstavništvo izhaja iz ideje, da naj bi predstavniki odražali ljudi ne samo po interesih in željah, ampak tudi po fizičnih ali opisnih lastnostih. Podrobneje lahko kot mogoč model zrcaljenja predstavništva opišemo socialno predstavništvo, ki opredeljuje družbene značilnosti, kot so spol, rasa, narodnost in socialni status. Funkcijsko predstavništvo na drugi strani pa je bolj osredotočeno na poklicno podobnost predstavništva in ljudstva. Pri obeh gre za tematiko, ki ni abstraktna in jo lahko enostavno analiziramo. Vidik substantivnega predstavništva pa poudarja predvsem skladnost oziroma kongruenco med interesi ljudstva ter delovanjem predstavnikov in njihovo odzivnostjo na želje tistih, ki jih predstavljajo. Problem, ki se pojavlja pa je predvsem (ne)obstoje koherentnih političnih preferenc ljudstva ter informacijska asimetrija. Obenem gre za precep med prej omenjenim delovanjem v imenu ljudi z večjo avtonomijo predstavnikov ali pa zagovarjanjem idej ljudi, kjer pooblastila niso tako široka in mora predstavnik odločitve vedno preverjati pri ljudstvu, kar v modernem času temelji predvsem na odločanju glede na javno-mnenjske ankete.

2.2 Stranke in njihove funkcije

Predstavniška vladavina se od drugih razlikuje predvsem po izvoljeni skupščini ali predstavniškem telesu in je praviloma sestavljena iz političnih strank ali podobnih političnih enot oziroma skupin, kot je omenjal Hobbes. Liberalno pojmovanje demokracije tako izhaja iz sistema tekmujočih političnih organizacij, ki so navadno politične stranke (Fink-Hafner 2004, 16). Političnim strankam se pripisuje univerzalna vloga v demokratičnih režimih, saj so nujne v procesu izbora učinkovitega predstavnštva, mobilizacije volivcev ter nadaljnje organizacije vlade in s tem oblikovanja javnih politik. Politične stranke se naj ne bi definirale na podlagi njihovih funkcij, ampak demokratičnih povezav, ki jih imajo z državljani. Poudarjena je predvsem kampanjska povezava, kjer stranke pridobivajo kandidate in vzpostavljajo volilni proces. Nadalje je pomembna participatorna povezava, kjer stranke aktivirajo in mobilizirajo volivce in jih privabljajo na volitve. Ideološka povezava je ključna za informiranje državljanov o javno-političnih izbirah in alternativah. Kot četrta se pojavlja predstavniška povezava, saj bi naj stranke dosegale kongruenco med preferencami volivcev in odločitvami, ki jih sami sprejemajo. Javno-politična povezava, kot zadnja bi se naj tako izrazila v implementaciji javno-političnih rešitev in stvari, ki so jih stranke zagovarjale na volitvah (Dalton, Farrel in McAllister 2011, 7).

Politične stranke so temeljna institucija demokratične politike (Lipset 1963, 169). Schattscheinder (1942, 1) je to idejo še okrepil s tezo, da so politične stranke ustvarile demokracijo in da je moderna demokracija nemogoča brez političnih strank. Glavne naloge le-teh so izvolitvena, vodstvena oziroma oblastna ter organizacijska funkcija (Sartori 1995, 22). Politične stranke z namenom izvolitve ponujajo agregatno ponudbo politik, katerih možnost izbire imajo volivci. S tem se artikulirajo in posplošijo družbeni interesi. Njihova naloga je tudi izbira in nominacija kandidatov za morebitno izvršilno funkcijo. Poleg participacije v programskih načelih in odločanja o strankarskih interesih je to tudi ena od glavnih nalog članstva strank (Veenendaal 2013, 2). Skupaj so te funkcije osnovna povezava med državljani in političnim sistemom (Dalton 1985, 269) in tako tudi ključna možnost predstavnštva državljanov ali njihovih interesov na podlagi prej omenjenih konceptov vključenosti in sistema pooblastil (Locke), podeljevanja legitimnosti (Hobbes in Mill) ter deloma centralnosti (Sieyes) in samostojnosti (Burke) politike.

V našem primeru raziskovanje je predvsem pomembno razmerje stranka-družba, kjer se proučuje družbena baza strank, ideološko-politične cepitve in tovrstno umeščanje državljanov

ter politični kapital. Pomembna so tudi razmerja med strankami in množičnimi mediji oziroma interesnimi skupinami in družbenimi gibanji (Krašovec 2000).

Stranke so v 19. stoletju začele nesočasno nastajati v evropskem in severno-ameriškem prostoru z namenom, da bi se politična oblast podeljevala na podlagi političnega znanja oziroma sposobnosti in ne dednosti (Weiner in LaPalombra 1966, 401).

Definicije stranke so se povezano z njihovo vlogo in razvojem ter politično močjo tudi spreminjale. Prvotna ideja stranke je predstavljala le neko skupno organizirano mnenje ali v Hobbsovem smislu majhno politično skupino (Duverger 1965). Burke je omenjal, da gre za politične enote, ki so jim skupna načela nacionalnega interesa in si za to politično uveljavitev tudi prizadevajo. Izhajajoč iz socioloških opredelitev se je stranka enačila kot posebna družbena skupina oziroma majhen politični sistem s svojo organizacijo, določenimi odnosi moči in vodenja ter sistemom oblikovanja odločitev (Eldersveld 1964, 4). Neumann, Panebianco in Ware so definicijo stranke nadgradili kot skupino političnih predstavnikov, ki s podobnimi skupinami tekmujejo za javno podporo, z namenom nadzora upravne oziroma izvršne oblasti (Fink-Hafner 2001,13). Primerjalno gledano so stranke predvsem organizacije za prevzem oblasti (Schattschneider 1942, 35).

Stranke pa niso edine skupine, ki poskušajo sooblikovati javne politike in odločitve, saj obstajajo tudi različne oblike organizirane civilne družbe. Razlike pri strankah so te, da v skladu z idejo predstavništva poskušajo izvoliti svoje ljudi v veje oblasti, imajo organizirano sposobnost mobilizacije ljudstva ter se praviloma ukvarjajo z zelo širokim naborom interesov (Ippolito in Walker 1980, 5). Gre torej za združenje, usmerjeno v doseganje političnih ciljev z dejavnostjo ohranitve ali sprememb posameznih političnih, gospodarskih ali družbenih razmer. S svojim rezultatom v volilni areni lahko prevzamejo oblast ali pa poskušajo s svojo močjo vplivati na izvrševanje le-te (Panebianco 1988, 33).

Po Webrovem mišljenju so stranke otroci demokracije in tako ključni element sodobnega vladanja (Mair 1990, 1). Ker so tekmujoče politične stranke sinonim liberalne demokracije so tudi institucionalni temelj demokratične oblasti (Key 1959, 12) tako v starih demokratičnih državah, kot v tistih na prehodu iz avtoritarnega ali totalitarnega sistema.

Funkcije strank v sodobnih družbah so različne, in sicer od dvosmernega povezovanja vladajočih in ljudstva, agregacije različnih interesov, posledično oblikovanja kolektivnih ciljev ter morebitna uveljavitev le-teh. Stranke imajo možnost strukturiranja volilnih glasov,

mobilizacije in integracije posameznikov ter množic in s tem tudi njihovo politično socializacijo. Njihova notranja funkcija pa je tudi rekrutacija voditeljev za javne funkcije in oblikovanje skupnih javnih politik (Fink-Hafner 2001, 18).

Politične stranke, kot oblika predstavništva so politiko spremenile v bolj mehanično, birokratsko in interesno usmerjeno. Stranke oziroma njihovi voditelji so kljub temu poskušali delovati nadstrankarsko oziroma v interesu vseh ljudi. Weber (1994, 342) je omenjal predvsem Lincolna in Gladstona, kot tipična politika, ki sta kljub strankarski pripadnosti poskušala izvajati plebiscitarno predstavništvo. Kombinacija množične podpore ljudi in stranke, kot profesionalne politične organizacije ter osebne karizme je tako modernim politikom dala veliko moč. Strankarska oblika predstavništva je tako prinesla možnost neodvisnega in odločnega delovanja predstavnikov z zanašanjem le-teh na podporo ljudstva (Elster 1998, 54). Tako ni bilo prevlade odvisnosti niti prevelike samostojnosti predstavnikov, ampak je bil en dejavnik pogoj drugega. Strankarsko predstavništvo je tako deloma temeljilo na idejah Hobbsa, Sieyesa, Locka in federalistov. Weber (1994, 313) je zagovarjal tezo, da naj bi na volitvah zmagali močni voditelji, ki bi lahko bolje izoblikovali nadstrankarske rešitve. Glede na ostale države je izrazil tudi kritiko nemškega proporcionalnega sistema, ki je ustvaril šibke voditelje osredotočene le na ozke strankarske interese in ponovno izvolitev. Pri tem je šlo za izrazito kritiko substantivnega modela predstavništva. Moderno politično predstavništvo, torej v obliki strank, bi tako naj bilo izrazito elitistično (Michels 1915, Mosca 1939, Weber 1994). Pomisleki teoretikov so šli predvsem v smeri neobstoja odgovornosti predstavnikov za politično odločanje. Glavni krivci za domnevni elitizem in tako manjšo demokratičnost pa naj bi bile politične stranke, njihova birokracija in notranja organizacija ter povezani materialni interesi. Weber (1994, 315) je rešitev videl predvsem v karizmatičnih voditeljih, ki bi lahko na podlagi množične podpore ljudstva lažje ohranjali tako objektivno, kot osebno odgovornost do njih ter do neke mere nadzorovali delovanje strank. Pri njem tako lahko vidimo že prve obrise personalizacije modernega političnega predstavništva, kot protiutež kolektivnemu strankarskemu modelu.

Podobno kritiko proporcionalnega predstavništva je izrazil tudi Schmitt (Salter 2012), ki je menil, da ni nujno, da je pluralizem demokratičen ali da je odločno vodenje nujno nedemokratično. Zaradi ukinjanja cenzusov je prišlo tudi do večje polarizacije predstavniških teles, ki so s svojimi strankarskimi politiki vse bolj zagovarjale ozke razredne interese ter se

ukvarjali le s političnim trgovanjem in štetjem glasov (Elster 1998, 55). Schmitt⁷ je menil, da je liberalno predstavništvo preveč heterogeno in s tem tudi neučinkovito, kar je povezoval s proporcionalnim predstavništvom. Večji poudarek je dajal demokraciji, ki bi naj bila v osnovi odločnejša oblika vladavine, vendar ob določenih omejitvah. Njegove ideje o predstavništvu so v največji meri temeljile tudi na samostojnosti predstavnikov. Pomembna razlika glede na Schmitta je ta, da je Weber poleg karizmatičnega voditelja upošteval tudi racionalnost birokracije političnih strank, ki lahko omejuje in nadzoruje voditelje in obratno, če pride do etičnih kršitev ali pomanjkanja odgovornosti do ljudstva. Voditelj in stranke bi tako naj bili soodvisni.

Podobno je na idejah Webra nadaljeval tudi Schumpeter, saj je delil mnenje o elitizmu demokratičnega predstavništva, a je obenem menil, da le-to ne more homogenizirati volje predstavnikov in ljudstva. Izhajal je iz stališča, da ljudstvo ne more biti reprezentirano na podlagi njihove splošne volje, saj le-ta na kolektivni ravni ne obstaja, saj gre le za skupino posameznikov (Elster 1988, 58). Schumpeter je tako demokracijo videl enostavno v luči volilnega tekmovanja strankarskih elit s ciljem, da ena ali druga stran pridobi soglasje množične večine za vladanje. Izhajal je tudi iz Hobsovega skepticizma do možnosti kolektivne volje ljudstva in tako tudi njihovega kolektivnega predstavništva. Predstavništvo je tako videl le kot masko elitizma demokracije. Tudi Shapiro (2003) je videl predstavništvo kot nekaj, kar daje lažna pričakovanja, saj je združiti individualne želje ljudstva v kolektivne odločitve utopično. Tudi skozi to teoretično šolo je viden določen protistrankarski sentiment.

Nekateri so poskušali prenesti idejo deliberativne demokracije tudi na predstavnške institucije, ki bi tako naj bile bolj odprte, komunikativne in razumne (Habermas 1984). Predstavništvo torej ni cilj, ampak metoda, da se dosežejo ti nameni. V tem delu se deliberativni demokrati v veliki meri nanašajo na Johna Stuarta Milla. Deloma gre tudi za implikacijo ideje Tocquevilla, ki pravi, da je za moderno politiko demokracija ključna, predstavništvo pa ima le možnost, da jo dosega ali pa vodi v demokratično tiranijo. Možnost predstavništva lahko tako stranke zlorabijo ali uporabijo za višjo demokracijo.

---

⁷ Schmitt je bil tudi bil podpornik Adolfa Hitlerja, saj ga je imel za predstavnškega politika, katerega moč ni temeljila le na podlagi stranke kot podporne organizacije, ampak tudi množične podpore ljudstva. Kasneje je na istem primeru tudi videl pomanjkljivosti svoje ideje predstavništva, ki se lahko sprevrže v totalitarizem.

2.3 Protistrankarstvo

Stranke in strankarski sistemi so primarni mehanizmi preko katerih se zahteve in želje državljanov vnašajo v javno-politični proces. Brez teh agentov bi bilo politično izražanje državljanov težko oziroma brezpredmetno. Stranke so zato platforma oziroma informacijska bližnjica, preko katerih so državljani lažje »slišani« (Robbins in Hunter 2012, 921). V primeru stabilnega strankarskega sistema se volivci bolje zavedajo in bolje poznajo delovanje strank in je tudi večja verjetnost, da se bodo udeleževali volitev, kar je povezano z večjim zaupanjem. Tudi na »strani ponudnikov« pa obstaja večja učinkovitost pri mobilizaciji volivcev in konsistenca pri komunikaciji z državljani. (Aldrich 1993, 248). Če pa je nasprotno, pa je strankarski sistem nestabilen in je volilna volatilitnost visoka in s tem je višja tudi verjetnost, da se volivci odločajo na podlagi informacij, ki so pridobljene po naključju in so nekonsistentne (Downs 1957). Tako tudi ne dajejo prave slike politične realnosti. Prav zato nekateri govorijo o odmiranju strank, kar je posledica neuspešnega vodenja, intenzitete nacionalnega razkola v stališčih, alienacije oziroma odtujitve volilnega telesa ter neobstoja nadomestnih ali alternativnih strank (Mack 2010). Pomanjkljivosti in problemi pri strankah se pogosteje pojavijo predvsem v novejših demokracijah (Dalton, Farrel in McAllister 2011,9).

Protistrankarstvo lahko obravnavamo tako v institucionalnem smislu kot tudi v praktičnem sentimentu ljudi do strank. O strankah kot političnih institucijah so imeli pomisleke že mnogi prej omenjeni avtorji, in sicer Rousseau, Hobbes in deloma tudi Michels ter Mosca. Ob starejših tezah elitizma strank je prišlo tudi do vprašanj o združljivosti parcialnih organiziranih interesov v obliki strank ter demokracije. Fink-Hafnerjeva (2001, 15) omenja dvojno naravo strank, saj so le-te lahko demokratična vez med državljani in oblastjo, lahko pa se tudi ukvarjajo z ožjimi interesi in s svojimi sredstvi mobilizirajo državljane za nedemokratične namene. Kljub visokim pričakovanjem ob uvedbi možnosti konkurenčne volilne tekme pa lahko prisotnost protistrankarskega sentimenta vidimo tako v Sloveniji kakor tudi v drugih post-socialističnih državah. Bibič (v Fink-Hafner in Kropivnik 2002, 62) to pripisuje pojmovanju politike kot pretežno umazane in egoistične, kar se kaže z manjšo udeležbo na volitvah in manjšim zaupanje v državne institucije.

Pri protistrankarskem sentimentu gre za različne koncepte pogleda na vlogo strank v političnem sistemu. Poguntke in Scarrowova (1996, 257) ponujata štiri različne oblike protistrankarstva. Pri prvi obliki gre za absolutno zavračanje strank in njihove vloge v sistemu. Naslednja oblika protistrankarstva je sicer le kritika delovanja obstoječih strank, pri

čemer se priznava nujnost obstoja le-teh v političnem sistemu. Avtorja omenjata tudi kulturno protistrankarstvo kot tretjo obliko, ki predstavlja negativna stališča ali vrednote neke skupnosti do vloge strank. Reaktivno protistrankarstvo pa je oblika, kjer imajo državljani kritičen odnos do delovanja strank in političnih elit, kar je še najbolj podobno Eastonovi ideji specifične politične (ne)podpore. Seveda pa se je v več različnih državah skozi zgodovino že večkrat pokazal neki vzorec protistrankarskega sentimenta. V Italiji bi naj bila protistrankarska stališča in nezadovoljstvo kulturno pogojena, saj je ta sentiment stabilen čez daljši čas. Njihova politična kultura bi naj tako bila delno posledica socializacije v času fašizma in tudi v času »Prve republike« (Sani in Segatti 2001). Tudi na primeru Nemčije je ta trend očiten že od leta 1992, kjer bi naj bila oznaka *Parteienverdrossenheit* celo beseda leta (Immerfall 1993, 466). Nekateri tudi za ZDA trdijo, da je poseben politični dejavnik za protistrankarski sentiment klasična usmerjenost ameriških državljanov k ideji »grass-roots« vlade, kar pa vseeno ni doprineslo k temu, da se občutno poveča pozitivna naravnost do njihovih političnih strank, ki so že sicer specifične. Kot pravi Reiter (1989, 343) je potrebno padec podpore strankam raziskovati glede na specifične politične okoliščine v vsaki državi.

Pri raziskovanju protistrankarstva pa je treba poudariti tudi dva različna pristopa. Pri prvem gre za večjo osredotočenost na organizacijsko strukturo, funkcije in članstvo strank, njihovo uspešnost v vladi ter v predstavniških institucijah, kar so izpostavljali predvsem Lawson in Merkl (1988), Selle in Svaaand (1991, 461), Muller (1993, 439), Katz in Mair (1995, 6) ter ostali. Drugi pristop pa se primarno ukvarja s stališči in odnosi državljanov do političnih strank. Podobno razlikovanje v raziskovalnih konceptih je temeljilo tudi na tako imenovani »elitni« ravni, ki se ukvarja z vlogo političnih strank v sistemu, oziroma »masovni« ravni, ki pa se osredotoča na vrednote o strankah in na želje volivcev ali državljanov (Poguntke in Scarrow 1996, 257). Institucionalno zavračanje političnih strank je v današnjem času brezpredmetno, saj so te organizacije temeljnega pomena za politično reševanje družbenih konfliktov v sodobnih državah (Blondel 1990, 112). Splošno zavračanje strank je tako prisotno le še pri ekstremno levih in desnih strankah, ki se nagibajo k idejam Rousseau-a o neločljivosti predstavništva in ljudstva ter konceptu neposredne akcije ali kolektivnega predstavništva, ki bi naj bolje odražalo splošno voljo. Kljub temu pa je bolj aktualno obravnavanje protistrankarskega sentimenta, pri čemer gre za splošna negativna občutja o trenutnih političnih strankah. Stranke bi tako naj bile egoistične in interesno usmerjene ter aparat za zatiranje politične energije množice, ki se povzdiguje tako nad državljana, kot nad svoje članstvo (Fink-Hafner 2001, 16).

2.4 Odmikanje strank od državljanov

Moderne protistrankarske teorije se bolj osredotočajo na presežnost oziroma odvečnost političnih strank. Kot opozarja Enyedi (2014, 194) gre pri tem za nezmožnost strank, da opravljajo svoje ključne funkcije, ki so opisane v prejšnjem poglavju. Ker so se močne vezi z državljani omehčale, je vprašljiva tudi njihova predstavniška in legitimacijska vloga. Razloge za odtujenost državljanov od strank lahko iščemo predvsem v politični modernizaciji in individualizaciji. Stranke tako več niso predstavljale jasne in prave javno politične alternative oziroma rešitve, ki bi sledile družbenim ali ekonomskim interesom državljanov. V večji meri so se izgubile tudi tradicionalne kolektivne politične identitete. Glavni vzroki, ki jih je poudaril Kirchheimer (1996) so tako tehnokratizem, centrizem in nerazpoznavnost strank. Spremembe pri strankah pa se niso dogajale le navznoter, ampak tudi navzven, saj so se ideološke razlike med konkurenčnimi strankami zmanjšale, deloma pa se je povečalo tudi sodelovanje in koalicijsko povezovanje. Razločnost jasnih alternativ pa tako logično vodi v percepcijo irelevantnosti volitev in samega izida (Enyedi 2014, 195). Omenil bi tudi, da je lahko večja volilna udeležba in s tem zaupanje v stranke tudi rezultat velikega strankarskega sistema (Robbins in Hunter 2012, 920) ter obratno (Kostadinova in Power 2007, 364). Pri tem je na mestu tudi vprašanje učinkovitosti delovanja strank v določeni konfiguraciji strankarskega sistema, kar je nedvomno eden od dejavnikov vpliva na zaupanje ljudi v politične institucije. Stabilni strankarski sistemi z nižjo volilno volatilitetjo bi naj tako prispevali k večji volilni udeležbi (Robbins in Hunter 2012, 920). Zadovoljnost s strankarskim sistemom in demokracijo pa je lahko tudi širše institucionalno pogojena, pri čemer bi poudaril splošno zmožnost vodilnih strank oziroma vlade, da izpolnjuje svoje obljube. To se nanaša predvsem na razlike med enostrankarskimi in večstrankarskimi koalicijami, kjer so za oblikovanje vlade potrebna kompromisna pogajanja, pri katerih se velikokrat zgodi, da se morajo stranke odpovedati nekaterim svojim obljubam (Artes 2013, 146). Nujno je tudi izpostaviti tako imenovano specifično politično podporo, kjer je zadovoljstvo državljanov odvisno od delovanja, uspešnosti oziroma učinkovitosti političnih oblasti, institucij ali v našem primeru strank. Kot pravi Easton (1975, 445) gre za pogojenost zaupanja glede na konkretne akcije ali projekte, ki jih izvoljeno predstavništvo izvaja. Na drugi strani pa imamo razpršeno politično podporo, ki je trajnejša in temelji na osnovni ureditvi političnega sistema, kar pomeni, da se zaupanje nanaša na tisto, kar politični objekt predstavlja, ne tisto kar dela.

Seveda bi bilo logično pričakovati, da lahko ob percepciji neučinkovitosti sistema in tudi odtujenosti tistega, kar določena politika predstavlja, pride do večjega padca zaupanja strankam oziroma celotnemu sistemu. Kot lahko vidimo je z vidika državljanov problematična tako ideološka parcialnost, ekstremnost ter konfliktnost političnih strank kot tudi prevelika složnost med njimi. Mair (2008, 214) kot dejavnik protistrankarskih občutij izpostavlja tudi vse večjo pomembnost vloge upravljanja oziroma vodenja, namesto predstavništva. Stranke tako sicer vseeno lahko pridejo na oblast, vendar pa svojih rešitev ne morejo več popolnoma zagovarjati oziroma legitimirati. Povezano s tem pa se namesto agregatnih identitet strank skozi volilno tekmo vse bolj izpostavljajo njihovi voditelji, in sicer skozi prej omenjeno zmožnost in sposobnost vodenja ter upravljanja z državo. Ker je bilo izpostavljenih veliko kritičnih vidikov strankarstva, je pomembno poudariti, da so nekatere pomanjkljivosti v praksi vidne več ali manj, vendar pa je vprašanje, kaj se zgodi s praznino (*void*), ki se v teh primerih pojavi med političnim sistemom in državljani (Kestilä-Kekkonen 2009, 147). Lahko bi tudi rekli, da je ta praznina višina oziroma koeficient nezaupanja ter nezadovoljstva, ki ga državljani čutijo do političnih strank. Vsekakor pa longitudinalno gledano ta praznina ni statična, ampak stremi k temu, da se spreminja. To lahko pomeni, da se poveča popularnost obstoječih strank, oziroma jih nadomestijo druge, ki jim volivci izkažejo večje zaupanje ali pa se v skrajnem primeru spremeni širši politični sistem (Lawson in Merkl 2008). Pri zadnjem primeru gre tudi za izgubo razpršene politične podpore, kjer je pod vprašajem tudi režim kot tak (Miller in Listhaug 1990, 385). Deschouwer (2006, 265) pa kot posledico tega navaja demistifikacijo elit in političnih strank kot posrednikov v političnem sistemu. To je še najbolj očitno pri mlajših državljanih, predvsem zaradi globalizacije, evropeizacije, vse večjega individualizma in tehnološkega razvoja (Lyons in Alexander 2000, 1015), kar je sicer v nasprotju s tezami nekaterih teoretikov, saj gre za generacijo, ki je veliko bolj izobrazena kot prejšnje (Grey in Caul 2000, 1094).

Webb (1996, 366) je protistrankarsko razpoloženje opisoval bolj skozi indikator indiferentnosti, kot pa nasprotovanja političnim strankam. Menil je, da je vzrok predvsem v konvergenci ljudskih oziroma kasneje kartelnih strank, ki so izgubile stik z ljudstvom na podlagi vse manjšega zagovarjanja interesov posameznih družbenih razredov. To odtujenost pa je poglobila še negativna percepcija gospodarske situacije oziroma sama nezaposlenost ljudi. Na ravni celotne družbe pa bi se naj večji protistrankarski sentiment pojavljal glede na nižji socialni položaj posameznikov oziroma med tistimi, ki so manj izobraženi, revnejši ali celo nezaposleni (Clarke in Kornberg 1993, 288).

Treba je omeniti, da gre za zelo razširjen in dolgotrajen dvojni proces po celotni Evropi, kjer se na eni strani zaradi centralizacije državne moči, le-ta odmika od civilne družbe, na drugi strani pa se zaradi kompleksnih procesov globalizacije brišejo meje med državo in družbo (Castells 2005, 11). V takšni situaciji pa tudi politične stranke drsijo stran od svojih socialnih in volilnih baz, kar vodi do problemov tako z odgovornostjo kot legitimnostjo. To se kaže predvsem v splošnem absolutnem padcu članstva strank v evropskih demokracijah kakor tudi skozi trend zmanjševanja volilne udeležbe (Stoker 2006, 185). Ta razvoj je po mnenju teoretikov, kot so Duverger (1965), Daalder (1992, 271) in Kirchheimer (1990, 51) le posledica transformacije tradicionalnih strank, ki so poudarjale polarizirane tematike klasične ideološke cepitve, v tako imenovane »catch-all« stranke, ki poskušajo zbrati čim večjo in širšo splošno volilno podporo.

Pomembni so predvsem indikatorji stopnje volilne udeležbe, politične volatilnosti in deleža volivcev z močno strankarsko pripadnostjo (Webb 2005, 636). V povezavi s tem se omenjajo tudi ostale socio-ekonomske determinante (Kestilä-Kekkonen 2009, 145). Pri tem je potrebno ekstrapolirati vpliv medijev, kot pomembni element, ki lahko prispeva k pozitivnemu ali negativnemu odnosu do strank. Tudi Thomas Poguntke (1996, 325) je govoril, da obstaja kar nekaj behaviorističnih vzrokov za protistrankarski sentiment, in sicer povečan interes za »protistrankarske« stranke, zmanjšana identifikacija s tradicionalnimi strankami, zmanjšana volilna udeležba in manjše članstvo v strankah.

Zgodovinsko gledano bi se naj stranke premaknile od državljanov oziroma civilne družbe k državi oziroma oblasti (Katz in Mair 1995, 6). Primarne oziroma kadrovske ali elitistične stranke so v 19. stoletju temeljile na večji vlogi posameznika in decentraliziranosti, pri čemer so igrale vlogo »caucus-a«. Lahko bi jih poimenovali tudi stranke individualne reprezentacije, saj so bile praviloma sestavljene iz strokovnjakov ali vplivnih ljudi. Na prehodu v 20. stoletje so se vse bolj uveljavile tako imenovane množične stranke, ki so bile skozi vidik članstva bolj odprte, večji je bil vpliv ideologije ter socialna struktura članstva pa je bila stabilnejša. Bile so izrazito razredno osnovane ter tako močno povezane s civilno družbo, pri čemer je njihovo financiranje že temeljilo na članarinah (Katz in Mair 1995, 7). Ker je torej bila povezava med stranko in množico močna in tudi socialno-statusno pogojena, težko govorimo o protistrankarskem sentimentu v tem času. Gre za eno od stabilnejših obdobj strank.

Kirchheimer (1966, 312) je nadalje izpostavil tudi ljudsko oziroma »catch-all« stranko, ki je po drugi svetovni vojni z namenom pridobivanja čim širše podpore predvsem zmanjševala ideološki vpliv ter vpliv posameznih članov. Te stranke so bile tudi bolj dovzetne za širše interese. Ker so se tradicionalne socialne in religiozne vezi razkrajale, se je v večji meri odtujevalo tudi članstvo (Fink-Hafner 2001, 70). Ob preobrazbi identitete teh strank v smislu družbenih cepitev so tudi volivci postali bolj neodločeni in pragmatični. Krhale so se tako vezi med državljani, kot potencialnimi člani strank in njihovimi vodstvi. Zaradi vprašanja družbene umeščenosti in manjše strankarske pripadnosti ter tako tudi večje nestabilnosti strankarskega sistema pa se je povečeval tudi protistrankarski sentiment.

Ker so ljudske stranke ob financiranju z državnimi subvencijami in vse več poklicnimi voditelji še bolj prepletale z državo sta Katz in Mair (1995, 7) vpeljala idejo kartelne stranke. Kartelna stranka ima pravzaprav privilegiran dostop do državnih virov ter komunikacijskih kanalov, pri čemer gre za še en pomemben dejavnik rastočega protistrankarskega razpoloženja (Fink-Hafner 2001, 74), saj so državljani ob nezadovoljstvu z obstoječimi strankami začeli iskati alternative. Vzrok za to je predvsem v tem, da kartelna politika vzpostavi meje med vodstvenimi organi stranke in zunanjimi dejavniki vključno s članstvom ter njihovimi interesi. Kot ugotavljata Mair in Thomassen (2010, 22) pa strankarske elite v tej fazi več ne uspejo v zadostni meri združevati funkcijo vladanja in predstavništva, zato se vse bolj osredotočajo le na funkcijo vladanja. Kriza predstavništva interesov, želja in načel državljanov pa pomeni tudi manjšo legitimnost. V primerih odtujenosti strankarskih elit je tako model predstavništva vse manj delegatski in vse bolj zastopniški, z višjo »samostojnostjo« izvoljenih strank in njihovih voditeljev. Kot govori Kitschelt (2001, 265) pa je ena od možnosti državljanov izbira novih strank.

2.5 Transformacija politične participacije

Nezaupanje političnim strankam je lahko povezano tudi z negativno percepcijo učinkovitosti državnega aparata oziroma vseh upravnih institucij (Bardi 1996, 346), pri čemer Miller in Lasthaug (1990) izpostavljata tudi obratno povezanost, kjer državljani zaradi nezadovoljstva s političnimi strankami ali voditelji vse manj zaupajo celotnemu sistemu ali njegovim institucijam. Če so ta negativna razpoloženja dlje trajajoča, lahko govorimo tudi o nezadovoljstvu z demokratičnim procesom (Hibbing in Theiss-Morse 1995) in vsakokratnimi rešitvami oziroma kompleksnimi kompromisi, ki jih le-ta prinese. Te negativne percepcije pa

so vsekakor manjše pri tistih, ki imajo boljše razumevanje politike ter tistih, ki so močni podporniki neke stranke. Kot pravita Owen in Dennis (1996, 386) pa tudi večja strankarska identifikacija ne pomeni nujno odsotnost protistrankarskega sentimenta, vsekakor pa so ti ljudje manj dovzetni za protistrankarsko retoriko. Nasprotno pa je pri neopredeljenih oziroma neodločenih državljanih, saj so bolj odprti za protistrankarsko razpoloženje (Poguntke in Scarrow 1996). Ko pride v političnem prostoru do možnosti izbire predstavnikov pa se ob prisotnosti protistrankarskega sentimenta odprejo tri možnosti. Ljudje se lahko vzdržijo glasovanja, s čimer se agregatno gledano zmanjšuje volilna udeležba, se odločijo za tradicionalno opozicijsko stranko z upanjem na spremembe obnašanja, ali pa svoj glas dajo alternativni stranki, ki se zavzema za spremembe oziroma v smislu »protistrankarske stranke« in zagovarja drugačno politiko ter poudarja svoje prednosti ali novosti (Hirschman 1970, 77). Primerjalno gledano se lahko protistrankarsko razpoloženje torej vidi skozi indikator zmanjševanja konvencionalne politične participacije (Webb 1966), v kolikor pa je volilna udeležba konsistentna pa Poguntke (1996) trdi, da se protistrankarsko razpoloženje prelije v glasovanje za alternativne stranke, ki tudi uporabljajo tovrstno retoriko. Vprašanje pa seveda ostaja, zakaj se nekateri odločajo za nove stranke, nekateri pa svoja protistrankarska občutja izražajo z neudeležbo na volitvah. Gidengil in drugi (2001, 494) so to poskušali opisati z odtujenostjo ljudi od družbeno-političnih vprašanj oziroma z odsotnostjo jasnih javno-političnih preferenc, ki bi jim bile skupne. Vzporednice lahko iščemo tudi s spremembami vlog strank, s čimer so se razkrajale tudi tradicionalne religiozne, ekonomske ali razredne vezi med državljani in posameznimi strankami. »Protistrankarske stranke« tudi ne morejo prelitati potencialne volilne neudeležbe v svoje glasove samo na podlagi tovrstne retorike, ampak je potrebna tudi nova ponudba diferencirane politične agende, s katero se lahko državljani poistovetijo (Betz in Immerfall 1998).

Kljub temu, da se v zahodnih demokratičnih državah povezanost in identifikacija državljanov s političnimi strankami zmanjšuje, pa vseeno večina meni, da so stranke nujnost vsake demokracije (Holmberg 2003, 53).

Glede na krizo predstavništva pa obstaja več alternativ, nekateri govorijo o različnih interesnih skupinah, socialnih gibanjih, medijih ali celo o internetu kot obliki politične komunikacije ali celo participacije (Webb 2005, 633). Pri tem je nujno omeniti nekatere teoretične kritike te oblike predstavništva. Poudaril bi problem strukturne neenakosti predstavništva, ki v širšem smislu pomeni asimetrijo dostopa do političnih virov in priložnosti ter širše neenakosti, ki jih določajo zakoni in druge institucije (Hayward 2010,

112). Avtorica v oziru na to tudi omenja, da deskriptivno predstavništvo ni dovolj, saj je pomembno politične interese uravnati tako, da spodbujajo demokratično vključenost in enakost predvsem tistih, ki strukturno glede na notranje in hierarhično deljeno družbo pod-reprezentirani (Hayward 2010, 132).

2.6 Personalizacija in mediatizacija politike

Nekateri teoretiki že dlje časa govorijo o personalizaciji politike, ki je posledica prej omenjene zmanjšane pripadnosti in zaupanja v stranke, po drugi strani pa gre za vpliv delovanja medijev, ki imajo svojo logiko spremljanja in nadalje širše reprodukcije delovanja politike, političnih kampanj in seveda tudi strank (Swanson in Mancini 1996). Skozi teorijo »prezidentcializma« pa Poguntke in Webb (2005) izpostavljata predvsem zunanji vidik personalizacije strank skozi njihove voditelje. Le-ti naj ne bi bili izbrani zaradi posebnih notranjih želj strank ali članstva, ampak na podlagi možnosti pridobitve čim večjega števila volilnih glasov oziroma čim večje sprejemljivosti ali celo privlačnosti teh voditeljev za večji del volilnega telesa. Ta premik očitno kaže, da se stranke zaradi svoje vse večje izoliranosti skušajo predstaviti državljanom skozi zunanji videz in ne na podlagi notranjih tradicionalnih vezi, ki jih imajo z določenim delom prebivalstva. V končni fazi pa je predvsem pomembno, kateri organ ima v stranki večjo moč, od česar je tudi odvisna ali bo model predstavništva tehnokratski in pod vodstvom strankarske elite oziroma plebiscitarni, torej pod vodstvom predsednika stranke. Širše gledano lahko ocenjujemo ali je personalizacija politike, kot posledica protistrankarskega sentimenta dejanski učinek ali le modernejši, drugačni ter potencialno bolj uspešen način politične komunikacije (Holtz-Bacha in drugi 2014, 154).

Personalizacija politike je tako lahko deloma spodbujana s strani strank, deloma pa tudi s strani medijev, saj le-ti aktivno izpostavljajo voditelje in njihove osebne lastnosti (Butler in Ranney 1992). Kot pravi McAllister (2013, 2) pa množični mediji danes niso le poročevalci novic, ampak tudi aktivni ocenjevalci in evalvatorji posameznih kandidatov in strank. Ideja o poglobitvi vloži le-teh pa prinaša tudi nekatere probleme, ki jih moramo upoštevati pri analizi teh dejavnikov, saj gre za največji razcep med dejanskim delovanjem političnih strank in kontekstualno percepcijo, ki nam jo ponujajo množični mediji. Campusova (2013, 221) tako ugotavlja, da mediji enostavno nimajo možnosti za posredovanje celotne slike politične arene in tako dajo prednost le tistim stvarim, ki lahko tvorijo dober medijski izdelek. Podobno tudi Patterson (2000, 254) izpostavlja, da se mediji raje kot na široke interese in strankarske

programe osredotočajo na »otipljivejše« posameznike oziroma vodilne politike. Kljub temu pa lahko medijski element prispeva h končnemu rezultatu več kot sama strankarska organizacija. Medijsko promocijo politikov na račun političnih strank pa lahko tako razumemo kot ključen element protistrankarskega sentimenta, saj gre za poglavitni način politične komunikacije v modernih demokracijah. Zaradi širše medijske odsotnosti strankarsko povezanih tematik, ki so stabilnejša politična vez z državljani, pa mediji lahko posledično spodbujajo tudi večji delež tako imenovanih »plavajočih volivcev« oziroma politično neodločenih državljanov (Latimer 1987, 806). Na podlagi tega je logično vsako tovrstno raziskavo analizirati tudi z behaviorističnega vidika državljanov in tako rezultate »ponderirati« s stopnjo izpostavljenosti posameznika množičnim medijem. Seveda pa ne gre zanemariti tudi institucionalnih dejavnikov, ker je lahko situacija po več državah zelo različna, saj je tudi formalna vloga političnih strank ali voditeljev večja ali obratno manjša.

Očitna posledica visokega protistrankarskega razpoloženja je tudi pojav tako imenovanih medijskih strank, pri katerih podobno ni poudarek na članstvu in njihovih agregatnih načelih ter ciljih, ampak zunanji videz⁸. Calise (2005, 88) je koncept take stranke izoblikoval na primeru Italije, kjer se je nova politična stranka ponovno začela obračati proti volivcem, in sicer posredno preko množičnih medijev. Avtor kot vzroke za to poudarja predvsem nezaupanje v obstoječe politične stranke, vse večji prepad med elito in volivci ter občutek koruptivnosti nosilcev javnih funkcij. Vakuum protistrankarskega razpoloženja je tako s pomočjo ekonomske moči zasebnega kapitala, učinkovitega političnega marketinga (ali celo populizma) in moči naklonjenih množičnih medijev izkoristila stranka karizmatičnega voditelja Berlusconija, ki je bila ob zmagi na volitvah stara le nekaj mesecev. Kljub temu pa je vprašanje, katere od tradicionalnih funkcij lahko taka stranka opravlja in ali si jih sploh želi opravljati. Poleg finančnih in kadrovskih virov je tako še izjemno pomemben dostop do medijskih virov oziroma naklonjenost le teh (Poguntke 1994, 208). V osnovi je velik del medijskega prostora namenjen parlamentarni eliti obstoječih strank (Krašovec 2000, 182), vendar pa je še pomembneje, na kakšen način so te stranke predstavljene in ali gre za spodbujanje protistrankarskih razpoloženj. V takih primerih etablirane stranke izgubljajo svojo prednost.

---

⁸ Vključno s karizmatičim voditeljem.

2.7 Delovanje pravnega sistema in zaupanje v državne institucije

Stranke so dandanes na slabem glasu bolj kot katerakoli druga politična institucija, pri čemer lahko to v veliki meri pripišemo dejstvu oziroma razširjeni percepciji, da so politične stranke kot take in njeni voditelji koruptivni, kar je še posebej opazen trend v novih demokracijah oziroma post-komunističnih državah v Evropi (Slomczynski in Shabad 2012, 898). Treba je poudariti tudi razliko med percepcijo korupcije in dejansko korupcijo, ki je sicer zelo problematična za empirično merjenje. Kljub temu pa je to tudi rezultat velike ločenosti ljudi od volilne demokracije in nezaupanja politikom in političnim institucijam zaradi nezadovoljstva z demokracijo (Anderson in Tverdova 2003,91; Slomczynski in Shabad 2012, 898).

Ob tem je potrebno omeniti Michelsov⁹ (1915, 22) železni zakon oligarhije, ki pravi, da se vsaka demokratična organizacija zaradi taktičnih in tehničnih potreb sprevrže vladavino elite, kar je avtor utemeljeval tako na podlagi političnih strank kot tudi sindikatov. Omejitve moči elite, kot cilj predstavniške demokracije je tako nemogoč, saj se to vselej sprevrže v fasado legitimacije vladavine neke elite. Leach (2005, 312) je to razlagal z vse večjo močjo birokracije znotraj strank, ki je v večjih organizacijah neizbežna. Centralizacija in učinkovitost sta tako glavna razloga, da bo dejanska moč odločanja pristala v rokah manjšine. Večje število ljudi tako ne more samostojno in kontinuirano sprejemati pomembnih odločitev, še manj pa reševati vsako dnevna vprašanja in probleme. Michels je železni zakon oligarhije dokazoval tudi za socialistične stranke, ki so v osnovi zagovarjale množično participacijo in neposredno akcijo. Ob razvoju teh strank se tako vedno poveča vloga glavnih voditeljev oziroma najvišjih organov, ki se dejansko postavijo nad članstvo, s čimer obstaja možnost, da bo prej ko slej prišlo do medsebojnega odtujevanja ter večjega protistrankarskega razpoloženja.

Ker gre pri tej raziskovalni nalogi delno tudi za naravnost na posameznike, je njihova percepcija tega precej pomemben vidik padca podpore strankam. Če pa se menjujejo vedno iste stranke ali politiki pa se lahko navežemo tudi na neobstoječo teorijo tekmovalne demokracije (contestatory democracy), saj je politična zmaga velikokrat odvisna od že obstoječe hierarhije moči. Privilegirani tako zmagajo brez vključevanja v enakovredno in svobodno politično tekmo ter se tega celo izogibajo (Hayward 2006, 128). Na problematiko protistrankarskega

---

⁹ Nemški sociolog Robert Michels je bil v osnovi anarho-sindikalist, a je kasneje postal pomemben ideolog in teoretik fašističnega režima Benita Mussolinija v Italiji.

sentimenta se lahko veže tudi neformalnost znotraj politične kulture, saj stranke včasih delujejo kot osebna ali personalna omrežja, kar je velikokrat podobno korupciji in klientalizmu (Gallina in Hayoz 2011, 120). Podobno so se ti modeli opisovali tudi s terminom neodgovornega pluralizma, kjer se korumpirane in neučinkovite politične elite srečajo z neobstojem odgovornosti na strani političnih odločevalcev (Carothers 2002, 10). Kot dodatni institucionalni dejavniki, ki prispevajo k takšnemu stanju pa se omenja tudi neobstoje mehanizmov za reševanje konfliktov, šibkost političnih strank in civilne družbe. Posledični akterski vidik pa se kaže skozi nezaupanje državljanov v politiko, populizem elit in njihovo samo-izolacijo ter sistemsko korupcijo (Gallina in Hayoz 2011, 120).

3 Empirična analiza

V prvem delu bomo predvsem predstavili pregled protistrankarskega sentimenta pri vseh analiziranih državah. V drugem delu bomo na primeru Slovenije predstavili gibanje nezaupanja strankam čez čas. V tretjem delu pa bo na podlagi zadnjih podatkov iz leta 2012 predstavljen vpliv relevantnih dejavnikov pri Sloveniji in kontrolni skupini držav.

3.1 Kontekstualizacija protistrankarskega sentimenta

Za to raziskavo je bilo izbranih 29 držav, ki so bile vključene v raziskavo European Social Survey leta 2012. Raziskava je kot enoto analize upoštevala posameznika in je bila izvedena na podlagi strukturiranih anket, pri čemer so se podatki v večini držav spremljali od septembra 2012 do marca 2013 (European Social Survey 2012). V okviru te kontekstualizacije protistrankarskega sentimenta bom primerjal predvsem podobnosti in razlike med državami. Indikator protistrankarskega sentimenta je (ne)zaupanje političnim strankam, ki se pojavlja v vprašanju B7¹⁰: »Koliko zaupate političnim strankam?« V raziskavi ESS smo imeli na voljo 11-stopenjsko številsko lestvico odgovorov od 0 do 10, ki smo jih rekodirali¹¹ na tri skupine.

Tabela 3.1: Zaupanje političnim strankam po državah

Zaupanje političnim strankam	Nezaupanje	Srednje	Visoko
Bolgarija	81.1 %	16.3 %	2.6 %
Portugalska	80.2 %	17.8 %	1.9 %
Ukrajina	79.1 %	18.3 %	2.6 %
Španija	77.7 %	18.4 %	4.0 %
Kosovo	75.2 %	17.4 %	7.3 %

¹⁰ Osnovno vprašanje v angleščini je: »Using this card, please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out. 0 means you do not trust an institution at all, and 10 means you have complete trust. Firstly... .. political parties?«

¹¹ Odgovori od 0 do 3 zajemajo nezaupanje strankam oziroma protistrankarski sentiment, odgovori 4,5 in 6 zajemajo srednje zaupanje, odgovori od 7 do 10 pa zajemajo visoko zaupanje.

Slovenija	74.5 %	22.9 %	2.6 %
Italija	74.3 %	22.8 %	2.9 %
Poljska	73.8 %	23.1 %	3.2 %
Albanija	70.0 %	19.2 %	10.9 %
Ciper	68.1 %	26.4 %	5.5 %
Češka	67.6 %	23.2 %	9.2 %
Slovaška	66.8 %	26.3 %	6.8 %
Litva	63.9 %	30.3 %	5.8 %
Ruska Federacija	61.1 %	30.8 %	8.1 %
Irska	59.8 %	33.5 %	6.6 %
Madžarska	57.8 %	30.9 %	11.3 %
Francija	57.0 %	38.5 %	4.6 %
Estonija	56.8 %	35.6 %	7.6 %
Izrael	55.8 %	34.6 %	9.6 %
Islandija	47.1 %	43.6 %	9.3 %
Združeno kraljestvo	46.7 %	45.1 %	8.2 %
Nemčija	46.1 %	45.6 %	8.2 %
Belgija	34.6 %	51.8 %	13.6 %
Švedska	24.2 %	53.5 %	22.3 %
Finska	24.0 %	52.7 %	23.3 %
Švica	21.4 %	56.8 %	21.8 %
Nizozemska	19.3 %	58.0 %	22.7 %
Danska	18.9 %	50.9 %	30.2 %
Norveška	18.0 %	57.8 %	24.2 %
Skupaj (N=53,235)	55.0 %	34.9 %	10.1 %

Vir: European Social Survey (2012).

Kot lahko vidimo v zgornji tabeli, imamo po posameznih državah zelo različne rezultate. Povprečno ima zelo nizko ali popolno nezaupanje kar 55 odstotkov ljudi. Srednje zaupanje ima nekoliko manj ljudi, in sicer 34,9 odstotka. Delež tistih, ki izkazujejo visoko zaupanje v politične stranke, je le okoli 10,1 odstotka, ki jih pa je tudi najmanj. Če поблиže pogledamo individualne države, bi lahko najprej omenili tiste, ki najbolj izstopajo. Največji protistrankarski sentiment (prvi stolpec) je viden pri državah, kot so Bolgarija z 81,1-odstotnim, Portugalska z 80,2-odstotnim in Ukrajina z 79,1-odstotnim deležem tistih, ki nimajo nobenega zaupanja ali pa je zelo nizko. Pri teh državah je tudi zelo majhen delež tistih, ki imajo visoko zaupanje v stranke. Za primerjavo je treba izpostaviti še tiste države, pri katerih je delež tistih z najnižjim zaupanjem najmanjši. Na Norveškem je takih 18 odstotkov, na Danskem 18,9 odstotka in na Nizozemskem 19,3 odstotka. Na lestvici najmanjšega deleža protistrankarskega sentimenta jim sledijo Švica, Finska, Švedska in Belgija. Kljub temu, da je delež tistih, ki strankam visoko zaupajo skoraj desetkrat večji, kot pri prej omenjeni kategoriji držav pa moramo omeniti, da večina vseeno izraža le srednje zaupanje strankam. Kot lahko opazimo, je protistrankarski sentiment nižji pri starih demokracijah in severno-evropskih ter skandinavskih državah. Slovenija je glede na izbrane države po deležu tistih, ki strankam najmanj zaupajo na visokem 6. mestu s 74,5 odstotki. Tistih, ki strankam močno zaupajo, je le 2,6 odstotka, kar je isto kot pri Bolgariji, ki ima najmočnejši protistrankarski sentiment. Slovenija tako spada v prvi kvartil izbranih držav glede na največje nezaupanje političnim strankam.

3.2 Gibanje protistrankarskega sentimenta

Na primeru Sloveniji bomo v tem delu analizirali zaupanje političnim strankam v več časovnih točkah, in sicer leta 2004, 2006, 2008, 2010 in 2012. Ker bi naj bil protistrankarski sentiment povezan z volilno udeležbo, bomo obenem poskušali analizirati morebitno korelacijo. V tem pogledu je stopnja volilne udeležbe predvsem odraz indiferentnosti oziroma politične apatičnosti državljanov, nezaupanje v politične stranke pa predstavlja večje čustveno nasprotovanje strankam kot eni od ključnih demokratičnih institucij.

Tabela 3.2: Zaupanje političnim strankam in volilna udeležba

Zaupanje političnim strankam	Nezaupanje	Srednje	Visoko	Skupaj
Volilna udeležba na rednih državno-zborskih volitvah leta 2004: 60,65 %				
2004	58.0 %	36.0 %	6.0 %	100 %
2006	56.5 %	35.4 %	8.1 %	100 %
Volilna udeležba na rednih državno-zborskih volitvah leta 2008: 63,10 %				
2008	51.6 %	39.8 %	8.5 %	100 %
2010	73.7 %	23.5 %	2.7 %	100 %
Volilna udeležba na predčasnih državno-zborskih volitvah leta 2011: 65,60 %				
2012	74.5 %	22.9 %	2.6 %	100 %
Volilna udeležba na predčasnih državno-zborskih volitvah leta 2014: 51,73 %				

Vir: European Social Survey (2012) in Državna volilna komisija (2014).

Kot lahko vidimo v zgornji tabeli, se protistrankarski sentiment v zadnjih desetih letih močno povečuje iz že tako visoke ravni. Leta 2004 je bilo kar 58 odstotkov ljudi, ki strankam niso zaupali, 6 odstotkov takih z visokim in 36 odstotkov takih s srednjim zaupanjem političnim strankam. Če za razliko pogledamo anketo iz leta 2012 vidimo, da se je delež tistih z močnim nezaupanjem v politične stranke povečal za 16,5 odstotkov na 74,5 odstotka. Za 13,1 odstotka pa se je precej zmanjšal tudi delež tistih s srednjim oziroma zmernim zaupanjem v politične stranke. Na le 2,6 odstotka pa se je zmanjšal delež tistih z visokim zaupanjem v politične stranke, pri čemer tako zaupanje verjetno izražajo le močni simpatizerji, člani ali funkcionarji posameznih strank. Ključni podatek pa kaže, da skoraj tri četrtine izbrane populacije ne zaupajo političnim strankam.

Zaupanje političnim strankam pa je potrebno analizirati tudi v posameznih časovnih intervalih. Od leta 2004 do 2006 tako vidimo, da se protistrankarski sentiment celo zmanjša, saj je za 1,5 odstotka manj takih, ki strankam ne zaupajo. Zmanjša se tudi delež zmernih anketirancev, medtem ko se delež tistih, ki strankam močno zaupajo, poveča za 2,1 odstotka na 8,1 odstotka. To lahko pripišemo predvsem politični stabilnosti, saj v tem obdobju ni bilo državno-zborskih volitev, s čimer se politična vprašanja oziroma razlike niso izpostavljala v

največji mogoči meri. Prav tako lahko vzroke iščemo v stabilnosti koalicije strank SDS, NSi, DeSUS in SLS ter deloma konstruktivnosti opozicijskih strank¹². Dejavnik, ki ga ni moč zanemariti pa je tudi relativno ugodno gospodarsko stanje in nizka brezposelnost.

Vidimo, da se v luči volilnega leta 2008 nezaupanje v stranke ponovno zniža, in sicer na 51,6 odstotka, kar je tudi najnižja raven v zadnjih desetih letih. Na ta račun se v večji meri poveča tudi delež tistih z zmernim zaupanjem, in sicer na 39,8 odstotka, medtem ko pa se delež anketirancev z visokim zaupanjem poveča na 8,5 odstotkov. To lahko pripišemo predvsem možnosti izbire na volitvah, kjer se protistrankarski sentiment lahko prelije v še večje nezaupanje z bojkotiranjem posameznih volitev in s tem agregatno nižje volilne udeležbe ali pa v izbiro tradicionalnih alternativ oziroma novo nastalih strank ali list. V Sloveniji se je zgodilo prav to, saj je vlado prevzela koalicija tradicionalnih opozicijskih alternativ SD, LDS in DeSUS ter novo nastala stranka Zares. Če pogledamo stanje leta 2010 vidimo, da se je protistrankarski sentiment močno povečal, saj je bilo takih, ki političnim strankam ne zaupajo kar 73,7 odstotka. Zmanjšal se je podobno delež tistih z zmernim zaupanjem, in sicer za 16,3 odstotka na 23,5 odstotkov. Za 5,8 odstotka pa je upadel tudi delež tistih, ki so izražali visoko zaupanje, in sicer na 2,7 odstotka. Takšen padec zaupanja strankam lahko pripišemo več dejavnikom, ki imajo politično pomembnost. Razlogi so vsekakor nestabilnost koalicije ter notranja konfliktnost prej omenjenih 4 strank in pogostih odstopov ter menjav ministrske ekipe¹³. Drugi razlog je vsebinske narave, deloma zaradi poskusov reform, ki so privedli do konfliktnosti s civilno družbo in obenem konfliktnosti z opozicijo, saj ni bilo dogovora o vsaj delnem partnerstvu. Tretji in morda najpomembnejši razlog pa je širša ekonomska situacija oziroma slabšanje gospodarskih pogojev¹⁴.

Tudi v naslednjem raziskovanem obdobju vidimo še višji porast nezaupanja strankam. V letu 2012 se delež tistih, ki ga izražajo še poveča za 0,8 odstotka na 74,5 odstotka, delež tistih z visokim zaupanjem pa se zmanjša na 2,6 odstotka. Vzroke za to lahko iščemo predvsem v rezultatu volitev leta 2011, kjer je ponovno vidno glasovanje za alternativne oziroma »protistrankarske« stranke¹⁵. Tradicionalne stranke, ki imajo zaradi večjega števila članov še vsaj delno vez z državljani pa so agregatno gledano izgubile velik del zaupanja. Ker zmagovalna stranka dolga časa ni mogla sestaviti vlade, je to storila drugo-uvrščena SDS. Že

---

¹² Partnerstvo za razvoj.

¹³ Matej Lahovnik, Henrik Gjerkeš, Milan Pogačnik, Borut Miklavčič, Zlata Ploštajner, Karl Erjavec.

¹⁴ Dolgo trajajoča gospodarska recesija, število brezposelnih se bliža 100.000 in vse večje zadolževanje.

¹⁵ Zmaga Pozitivne Slovenije, ki se je predstavljala kot nepolitična, skozi predsednika pa predvsem sposobna za upravljanje in vodenje. Podobno je na videzu nepolitičnosti in strokovnosti gradila Državljska lista Gregorja Viranta.

samo dejstvo, da v vladi ni bilo zmagovalne stranke, je samo po sebi pomenilo manjšo legitimnost in s tem višji protistrankarski sentiment. Nadaljnje vzroke za povečanje nezaupanja strankam pa lahko vidimo tudi v aktivnostih koalicije SDS, DL, SLS in NSi. Ker so močno znižali javne izdatke in poskušali izpeljati nekatere reforme, je prišlo do velike konfliktnosti z različnimi deli civilne družbe. Kasneje je to privedlo tudi do množičnih protestov, večjih nesoglasij znotraj koalicije in ob sumih korupcije tudi do padca vlade. Tako pri tej kot pri naslednji vladi pa je treba upoštevati močan dejavnik gospodarske krize.

Če pa pogledamo volilno udeležbo, je opazna inverzna povezava s protistrankarskim sentimentom. Volilna udeležba je leta 2004 bila 60,65 odstotka in nezaupanje strankam v višini 58 odstotkov. Leta 2008 vidimo, da se volilna udeležba minimalno poveča na 63,1 odstotka, kar povzroči tudi padec protistrankarskega sentimenta na 51,6 odstotka. Od trenda nekoliko izstopajo volitve leta 2011, saj se povečata tako udeležba na 65,6 odstotka in protistrankarski sentiment leto pozneje na 74,5 odstotka. To lahko pripišemo predvsem dejstvu predčasnih volitev in dejavnikom, omenjenim v prejšnjem odstavku. Vzorec pa se ponovno pokaže na volitvah leta 2014, kjer se ob višjem protistrankarskem sentimentu močno zniža volilna udeležba, in sicer na 51,7 odstotka. Opazimo lahko že izhodiščno visok protistrankarski sentiment, saj je že leta 2004 trikrat večji, kot je ta pri Norveški, ki ima leta 2012 najmanjše nezaupanje v stranke. To si lahko ob prej omenjenih dejstvih razlagamo tudi s kulturno pogojenostjo nasprotovanja strankam in nasprotno substitutivni močni korporativni kulturi civilne družbe.

3.3 Dejavniki, ki vplivajo

Ker je predvsem v zadnjem analiziranem obdobju oziroma v letu 2012 moč opaziti največji protistrankarski sentiment, bomo to obdobje v naslednjem poglavju tudi izbrali za analizo več dejavnikov vpliva na nezaupanje strank.

3.3.1 Strankarska identifikacija

Razloge za manjšo strankarsko pripadnost lahko iščemo pri odtujevanju strank od državljanov, zaradi vse manjše pomembnosti tradicionalnih ideoloških vezi (Mack 2010), ponekod tudi zmanjšanja razločnosti med posameznimi strankami zaradi oblikovanja koalicij (Enyedi 2014, 195) ali nerazpoznavnosti idej, ki jih zastopajo (Kirchheimer 1996). Tisti, ki imajo manjšo identifikacijo s stranko, bi naj bili tudi bolj dovzetni za protistrankarsko retoriko (Owen in Dennis 1996, 386). Kolektivno politično identiteto posameznih družbenih skupin pa dodatno manjša tudi konvergenca »ljudskih« strank (Webb 1996, 366). Povezano s tem omenja Stoker (2006, 185) tudi trend padanja članstva v političnih strankah v večini evropskih demokracij. Pri tem se v teoriji velikokrat omenja vprašanje krize strank kot takih, ki so postale bolj ločene od volivcev z odstopanjem od poudarjanja glavnih problematik ideološkega precepa ter z vse manj aktivnimi odnosi z volivci. Nadalje bom tako najprej analiziral ali obstajajo relevantne razlike v zaupanju strankam glede na pripadnost ali identifikacijo ljudi s strankami. Strankarsko pripadnost bomo analizirali na podlagi vprašanja B18c¹⁶: »Kako blizu se čutite stranki«. To se je nanašalo na anketirance, ki so že identificirali stranko, s katero se najbolj identificirajo. Odgovori zaprtega tipa so temeljili na štiri-stopenjski Likertovi lestvici, in sicer: Zelo blizu, Srednje blizu, Ne blizu, Sploh ne blizu.

---

¹⁶ Vprašanje v angleščini se glasi: »How close do you feel to this party?« Možni odgovori so: »Very close, Quite close, Not close, Not at all close.«

Tabela 3.3: Strankarska pripadnost in zaupanje v stranke v Sloveniji

Zaupanje političnim strankam	Identifikacija s stranko			
	Nobena	Slaba	Srednja	Močna
Nezaupanje	78.6 %	68.8 %	66.0 %	52.2 %
Srednje	21.4 %	29.4 %	29.6 %	30.4 %
Visoko zaupanje	0.0 %	1.8 %	4.4 %	17.4 %
Skupaj (N=349)	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square = 12,746.

Vir: European Social Survey (2012).

Kot lahko opazimo v zgornji tabeli, gre v Sloveniji za očitno povezanost med protistrankarskim sentimentom oziroma nezaupanju političnim strankam in pripadnostjo oziroma bližino neki stranki. Med tistimi, ki se zelo močno identificirajo z neko stranko je le nekaj več kot 52,2 odstotka takih z visoko stopnjo nezaupanja v politične stranke, medtem ko je med njimi 30,4 odstotka takih, ki imajo srednje zaupanje ter 17,4 odstotka takih z visokim zaupanjem političnim strankam. Pri tistih, ki se z neko politično stranko identificirajo na srednji ravni, je 66 odstotkov anketirancev, ki imajo močno nezaupanje do političnih strank, kar je za skoraj 14 odstotkov več kot pri prejšnji kategoriji. Med temi je podobno 29,6 odstotkov takih, ki imajo srednje zaupanje do strank, medtem ko pa se delež tistih z visokim zaupanjem v stranke zmanjša za kar 13 odstotkov na 4,4 odstotka. Med tistimi, ki se ne čutijo povezani z neko politično stranko je delež protistrankarskega razpoloženja nekoliko večji, in sicer 68,8 odstotkov. Tistih z visokim zaupanjem v stranke je le 1,8 odstotka, medtem ko pa delež »sredinskih« anketirancev ostaja pri 29,4 odstotka. Najbolj je povezanost protistrankarskega sentimenta z manjšo identifikacijo s strankami vidna v zadnjem stolpcu. Med tistimi, ki se sploh ne čutijo povezani z neko stranko je kar 78,6 odstotka ljudi, ki imajo visoko nezaupanje do strank. Med temi tudi ni nobenega, ki bi imel visoko zaupanje do političnih strank, saj ima preostanek 21,4 odstotka anketirancev srednje zaupanje do političnih strank. Protistrankarski sentiment v Sloveniji je torej za kar 26,4 odstotka višji pri tistih brez kakršnekoli strankarske identifikacije kot pri tistih z močno strankarsko identifikacijo. Med temi tudi ni nobenega, ki bi imel visoko zaupanje do političnih strank, saj ima preostanek 21,4 odstotka anketirancev srednje zaupanje do političnih strank. Protistrankarski sentiment v Sloveniji je torej za kar 26,4 odstotka višji pri tistih brez kakršnekoli strankarske identifikacije kot pri tistih z močno strankarsko identifikacijo.

Tabela 3.4: Strankarska pripadnost in zaupanje v stranke v ostalih državah

Zaupanje strankam		Identifikacija s stranko			
		Nobena	Slaba	Srednja	Močna
Češka	Nezaupanje	50,0 %	66,4 %	70,4 %	65,7 %
	Srednje	33,3 %	30,6 %	25,7 %	27,1 %
	Visoko zaupanje	16,7 %	3,0 %	3,9 %	7,1 %
	Skupaj (N=601)	100 %	100 %	100 %	100 %
Združeno kraljestvo	Nezaupanje	49,1 %	49,5 %	38,0 %	26,9 %
	Srednje	49,1 %	43,7 %	50,8 %	54,8 %
	Visoko zaupanje	1,9 %	6,8 %	11,3 %	18,3 %
	Skupaj (N=1036)	100 %	100 %	100 %	100 %
Norveška	Nezaupanje	25,0 %	21,0 %	14,0 %	8,2 %
	Srednje	50,0 %	60,5 %	58,3 %	64,9 %
	Visoko zaupanje	25,0 %	18,5 %	27,6 %	26,8 %
	Skupaj (N=1027)	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square = 8,242 (Češka); 28,269 (Združeno kraljestvo); 14,586 (Norveška).
Vir: European Social Survey (2012).

Pri teh brez identifikacije s stranko je na Češkem 50 odstotkov ljudi, ki imajo nezaupanje v stranke, kar je za 28,6 odstotka manj kot pri Sloveniji. Pri tistih s slabo identifikacijo s stranko je 66,4 odstotka takih s protistrankarskim sentimentom, kar je ponovno manj kot v Sloveniji in sicer za 2,4 odstotka. Pri tistih s srednjo identifikacijo s stranko pa je že 70,4 odstotka anketirancev, ki strankam ne zaupajo, kar je za 4,4 odstotka več kot v Sloveniji. Tudi pri tistih z močno strankarsko identifikacijo je več takih, ki strankam ne zaupajo, in sicer za 13,5 odstotka več kot pri nas oziroma skupaj 65,7 odstotka. Na Češkem lahko tako vidimo drugačno distribucijo zaupanja po političnih strankah, saj je največji protistrankarski sentiment pri tistih, ki izražajo srednjo identifikacijo s stranko, najnižji pa pri tistih brez vsakršne identifikacije s politično stranko.

V Združenem kraljestvu je pri teh brez strankarske identifikacije 49,1 odstotka takih z nezaupanjem v stranke, pri teh s slabo identifikacijo 49,5 odstotka in pri anketirancih s srednjo identifikacijo le še 38 odstotkov takih s protistrankarskim sentimentom. Pri tistih z močno strankarsko identifikacijo je protistrankarski sentiment prisoten le še pri 26,9 odstotka anketirancev, kar je za 25,3 odstotka manj kot pri Sloveniji. Podoben kot pri nas pa je trend, saj se protistrankarski sentiment pri močni strankarski identifikaciji v Združenem kraljestvu glede na tiste brez identifikacije skoraj razpolovi, kar pomeni, da se protistrankarski sentiment veča z manjšo pripadnostjo stranki. Razlike bi si lahko razlagali s stabilnejšim strankarskim sistemom kot pri nas in večjo razpoznavnostjo stališč strank glede na tradicionalne politične razcepe. Na Norveškem je pri teh brez strankarske pripadnosti le še 25 odstotkov ljudi, ki strankam ne zaupajo. Pri tistih s slabo identifikacijo se ta delež še zmanjša na 21 odstotkov in nadalje na 14 odstotkov pri tistih s srednjo strankarsko identifikacijo. Pri tistih z močno strankarsko identifikacijo pa je le še 8,2 odstotka teh, ki imajo visoko nezaupanje v stranke. Podobno je najverjetnejši razlog za nižji delež protistrankarstva stabilnejši strankarski sistem. Vidimo lahko podoben trend kot pri Sloveniji in v Združenem kraljestvu, saj se zaupanje giblje premo-sorazmerno z identifikacijo z neko stranko in obratno. S tem tudi lažje potrdimo povezanost identifikacije posameznikov z neko stranko, njihovimi politiki ali programskimi usmeritvami in zaupanjem v politične stranke. Kljub podobnemu trendu povečevanja protistrankarskega sentimenta glede na povezanost s stranko pa je treba izpostaviti izhodiščno višje nezaupanje strankam v Sloveniji že pri tistih, ki bolj čutijo neko pripadnost, identifikacijo ali podobnost pogledov z neko politično stranko. To si lahko razlagamo s tem, da gre v Sloveniji kljub nezaupanju v stranke tudi za večje nezaupanje v druge politične stranke ali celo celoten politični sistem, kar bi lahko bil indikator velike politične polarizacije. Isti problem pa bi si lahko razlagali tudi z vse večjo personalizacijo politike, kar bo analizirano kasneje.

Pri Sloveniji opazimo srednjo povezanost strankarske identifikacije in protistrankarskega sentimenta, saj se le-ta povečuje, ko se zmanjšuje bližina do strank. Podoben trend, a z manjšim protistrankarskim sentimentom je viden tudi pri Združenem kraljestvu in Norveški, medtem ko pa je pri Češkem viden nasprotni trend, kjer strankam manj zaupajo tisti, ki se z njimi bolj identificirajo, pri čemer gre v večji meri tudi za indikator razočaranosti. Pri ostalih treh državah pa lahko potrdimo večjo dovzetnost za protistrankarstvo tistih, ki posameznim strankam niso blizu. Pri tem bi bilo treba analizirati tudi dejansko zmanjševanje padca članstva v strankah.

3.3.2 Način politične participacije kot dejavnik

Slab ugled politike bi naj bil povezan z manjšo udeležbo na volitvah in manjšim zaupanjem v državne institucije (Fink-Hafner in Kropivnik 2002, 62). Pomemben indikator protistrankarstva je tudi zmanjševanje konvencionalne politične participacije, predvsem manjša volilna udeležba (Webb 1996, 365). Robbins in Hunter (2012, 920) omenjata povezanost višje volilne udeležbe s stabilnostjo strankarskega sistema in nižje volatiliteti, kar sta nedvomno pokazatelja zaupanja v stranke. Kot pravi Hirschman (1970, 77) pa se državljani ob visokem nezaupanju v stranke volitev vzdržijo ali pa izbirajo alternativne stranke. Mogoč je tudi večji pojav nekonvencionalne politične participacije. Nekonvencionalna participacija bi se naj tako zaradi protistrankarskega sistema kasneje v obliki neposredne oziroma participativne demokracije institucionalizirala kot post-moderna politična udeležba (Fink-Hafner in Kropivnik 2006, 68). Protistrankarski sentiment je treba kot statično politično kategorijo oziroma občutke ali razpoloženje analizirati tudi na podlagi aktivnega političnega delovanja posameznikov. Glede na to je pomembno izpostaviti tako vpliv konvencionalnih oblik politične participacije kot tudi alternativno politično delovanje, in sicer element nasprotovanja etabliranemu političnemu sistemu. To nam kaže, ali dejansko vlogo političnih strank prevzemajo drugi akterji in procesi, kot je na primer institut nekonvencionalne politične participacije.

Na konvencionalno politično participacijo se nanašata dve vprašanji, in sicer B9¹⁷: »Ali ste glasovali na zadnjih državno-zborskih volitvah« in B14¹⁸: »Ali ste v zadnjih 12-ih mesecih nosili ali kazali kampanjski znak/nalepko?«. Obe vprašanji sta imela zaprta binominalna odgovora Guttmanove lestvice »Da/Ne«.

---

¹⁷ Osnovno vprašanje v angleščini je bilo: »Did you vote in the last [country] national election in [month/year]?«

¹⁸ Vprašanje v angleščini se glasi: »During the last 12 months, have you done any of the following? Have you worn or displayed a campaign badge/sticker?«

Tabela 3.5: Zaupanje političnim strankam v Sloveniji pri konvencionalni politični participaciji

Zaupanje političnim strankam	Udeležba na zadnjih parlamentarnih volitvah		Promocija kampanjskih rekvizitov v zadnjem letu	
	Da	Ne	Da	Ne
Nezaupanje	72.1 %	83.3 %	47.1 %	74.9 %
Srednje	24.8 %	15.4 %	41.2 %	22.6 %
Visoko zaupanje	3.2 %	1.3 %	11.8 %	2.5 %
Skupaj (N=1207/1223)	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square – Udeležba na volitvah = 23,730. Pearson Chi Square – Promocija rekvizitov = 9,772.
Vir: European Social Survey (2012).

Kot lahko vidimo v zgornji tabeli je na primeru Slovenije očiten višji protistrankarski sentiment pri tistih, ki se parlamentarnih volitev leta 2011 niso udeležili, in sicer je teh kar 83,3 odstotka. Obenem je zelo majhen delež 1,3 odstotka teh, ki se volitev niso udeležili in ki imajo visoko zaupanje v politične stranke. 15,4 odstotka oziroma preostanek tistih, ki so volilno abstinirali pa strankam zaupa srednje. Če pogledamo tiste, ki so se volitev udeležili lahko vidimo, da je delež tistih z visokim nezaupanjem v politične stranke za 11,2 odstotka manjši oziroma skupno 72,1 odstotka. Za 9,4 odstotka se je dvignil tudi delež tistih s srednjim zaupanjem v stranke. 3,2 odstotka pa znaša delež tistih, ki strankam visoko zaupajo, pri čemer gre verjetno za tiste udeležence volitev, ki so obenem tudi člani političnih strank. Naslednja kategorija, ki pa zajema promocijo kampanjskih rekvizitov pa kaže nekoliko močnejšo povezanost zaupanja v stranke in konvencionalne participacije, saj gre za veliko bolj »gladiatorski« način političnega delovanja. Med tistimi, ki so promovirali kampanjske rekvizite, je bilo le 47,1 odstotka anketirancev, ki so imeli visoko nezaupanje v stranke, medtem ko pa je bilo pri tistih, ki niso delovali v političnih kampanjah kar 74,9 odstotka takih z močnim protistrankarskim sentimentom.

Tabela 3.6: Zaupanje političnim strankam pri konvencionalni politični participaciji v ostalih državah

Zaupanje strankam		Udeležba na zadnjih parlamentarnih volitvah		Promocija kampanjskih rekvizitov v zadnjem letu	
		Da	Ne	Da	Ne
Češka	Nezaupanje	65,5 %	72,5 %	56,7 %	68,5 %
	Srednje	26,5 %	17,2 %	31,2 %	22,6 %
	Visoko zaupanje	8,0 %	10,3 %	12,1 %	8,9 %
	Skupaj (N=1912/1934)	100 %	100 %	100 %	100 %
Združeno kraljestvo	Nezaupanje	45,1 %	53,2 %	45,3 %	46,8 %
	Srednje	47,1 %	39,4 %	47,3 %	44,9 %
	Visoko zaupanje	7,8 %	7,4 %	7,4 %	8,3 %
	Skupaj (N=2204/2211)	100 %	100 %	100 %	100 %
Norveška	Nezaupanje	17,7 %	30,2 %	19,2 %	17,5 %
	Srednje	59,1 %	47,8 %	57,9 %	57,9 %
	Visoko zaupanje	23,2 %	22,0 %	22,9 %	24,6 %
	Skupaj (N=1601/1603)	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square - Udeležba na volitvah = 37,377 (Češka); 37,351 (Združeno kraljestvo); 33,600 (Norveška).
 Pearson Chi Square – Promocija rekvizitov = 8,248 (Češka); 0,361 (Združeno kraljestvo); 0,877 (Norveška).
 Vir: European Social Survey (2012).

Podobno situacijo vidimo tudi na Češkem, saj med tistimi, ki so se zadnjih parlamentarnih volitev udeležili, 65,5 odstotka anketirancev z visokim protistrankarskim sentimentom. Pri tistih, ki niso volili, pa je ta delež 72,5 odstotka. Razlika je nekoliko manjša, kar kaže na nekoliko manjšo pomembnost tega dejavnika. Pri promociji kampanjskih rekvizitov vidimo podoben trend kot v Sloveniji, saj je delež tistih z nezaupanjem v stranke med kampanjsko aktivnimi 56,7 odstotka in med drugimi kar 68,5 odstotka. Ponovno je razlika med obema kategorijama manjša kot v Sloveniji, kar ne kaže na tako velik prepad med politično apatičnimi in političnimi »gladiatorji« v pogledu na protistrankarski sentiment.

Pri Združenem kraljestvu vidimo nekoliko normalnejšo sliko, saj je pri volilnih udeležencih stopnja nezaupanja 45,1 odstotkov in pri drugih 53,2 odstotka. Razlika med obema skupinama anketirancev je manjša kot v Sloveniji in podobna kot na Češkem. Vidimo sicer podoben trend kot v Sloveniji, a je pri nas protistrankarski sentiment višji za okoli 30 odstotkov. Razlika je še manjša glede na sodelovanje v kampanjah, saj je protistrankarski sentiment pri aktivnih 45,3 odstotka in pri ostalih 46,8 odstotka. Ponovno lahko potrdimo blago korelacijo med višjo konvencionalno participacijo in zaupanjem v stranke. Obenem lahko na podlagi majhnih razlik glede na posamezno aktivnost opazimo tudi manjše diferenciacijo.

Na Norveškem je med tistimi, ki so se volitev udeležili 17,7 odstotka takih z nezaupanjem v stranke, medtem ko jih je pri neudeležencih že 30,2 odstotka. Gre za skoraj 50 odstotkov manjši delež kot v Sloveniji, a podoben trend. Pri promociji kampanjskih rekvizitov pa je vidna obratna sorazmernost, saj je protistrankarski sentiment višji pri tistih, ki so bili aktivni v neki kampanji. Ta delež je 19,2 odstotka, medtem ko pa je le 17,5 odstotka anketirancev z visokim nezaupanjem v stranke med tistimi, ki niso delovali v političnih kampanjah. Na primeru Norveške bi tako lahko rekli, da je sodelovanje v kampanjah bolj substitutivno obstoječi politiki oziroma strankam, saj so kampanje v manjši meri organizirane s strani političnih strank. Pri Sloveniji, Češki in v nekoliko manjši meri pri Združenem kraljestvu pa opazimo, da je verjetnost promocije kampanjskih rekvizitov strankam komplementarna in gre le za višji oziroma »gladiatorski« nivo političnega delovanja.

Na nekonvencionalno politično participacijo se nanašata dve vprašanji, in sicer B15¹⁹: »Ali ste v zadnjih 12 mesecih podpisali peticijo?« in B16²⁰: »Ali ste v zadnjih 12-ih mesecih sodelovali pri zakonitih demonstracijah?«. Obe vprašanji sta imela zaprta binarna odgovora Guttmanove lestvice »Da/Ne«.

Tabela 3.7: Zaupanje političnim strankam v Sloveniji pri nekonvencionalni participaciji

Zaupanje strankam	Podpisovanje peticije v zadnjem letu		Sodelovanje pri zakonitih demonstracijah v zadnjem letu	
	Da	Ne	Da	Ne
Nezaupanje	74.6 %	74.7 %	74.4 %	74.6 %
Srednje	23.0 %	22.7 %	20.9 %	22.9 %
Visoko zaupanje	2.3 %	2.6 %	4.7 %	2.5 %
Skupaj (N=1223/1222)	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square – Podpisovanje peticij = 6,036. Pearson Chi Square – Sodelovanje pri demonstracijah = 0,774.
Vir: European Social Survey (2012).

Pri nekonvencionalni participaciji pa vidimo precej podobno manifestacijo protistrankarskega sentimenta tako pri tistih, ki so se udeleževali podpisovanja peticij, kot tudi pri tistih, ki se niso. Podobno je pri sodelovanju pri demonstracijah, saj je tako pri udeležencih, kot neudeležencih višina protistrankarskega sentimenta okoli 74 odstotkov. Ker bi naj praviloma bil protistrankarski sentiment mnogo višji pri tistih, ki podpisujejo peticije in sodelujejo pri demonstracijah ocenjujemo, da je podobno zelo visok tudi pri vseh ostalih anketirancih, kjer bi zaradi participacije na ostale načine moral biti veliko nižji. To si lahko razlagamo z večjo politično apatičnostjo in nezadovoljstvom z obstoječim strankarskim sistemom.

¹⁹ Osnovno vprašanje je: »During the last 12 months, have you done any of the following? Have signed a petition?«

²⁰ Vprašanje v angleščini se glasi: »During the last 12 months, have you done any of the following? Have you taken part in a lawful public demonstration?«

Tabela 3.8: Zaupanje političnim strankam pri nekonvencionalni politični participaciji v ostalih državah

Zaupanje strankam		Podpisovanje peticije v zadnjem letu		Sodelovanje pri zakonitih demonstracijah v zadnjem letu	
		Da	Ne	Da	Ne
Češka	Nezaupanje	61,6 %	69,4 %	56,6 %	68,8 %
	Srednje	26,2 %	22,8 %	25,6 %	23,3 %
	Visoko zaupanje	12,3 %	7,7 %	17,8 %	8,0 %
	Skupaj (N=1917/1918)	100 %	100 %	100 %	100 %
Združeno kraljestvo	Nezaupanje	47,5 %	46,2 %	51,2 %	46,5 %
	Srednje	46,0 %	44,7 %	43,8 %	45,1 %
	Visoko zaupanje	6,6 %	9,1 %	5,0 %	8,4 %
	Skupaj (N=2205/2211)	100 %	100 %	100 %	100 %
Norveška	Nezaupanje	17,5 %	18,3 %	16,7 %	18,2 %
	Srednje	60,7 %	56,3 %	53,8 %	58,2 %
	Visoko zaupanje	21,8 %	25,4 %	29,5 %	23,6 %
	Skupaj (N=1604/1605)	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square – Podpisovanje peticij = 11,120 (Češka); 4,009 (Združeno kraljestvo); 3,409 (Norveška).

Pearson Chi Square – Sodelovanje pri demonstracijah = 16,350 (Češka); 1,45 (Združeno kraljestvo); 2,66 (Norveška).

Vir: European Social Survey (2012).

Na Češkem je situacija nekoliko drugačna, saj je pri tistih, ki so podpisovali peticije delež protistrankarskega sentimenta 61,6 odstotka in pri ostalih 69,4 odstotka. Podoben trend je viden pri sodelovanju pri demonstracijah, saj je med udeleženci 56,6 odstotka takih z nezaupanjem v stranke, med neudeleženci pa kar 68,8 odstotka. To bi lahko pripisali predvsem temu, da je nekonvencionalna participacija skozi analizirana dva načina komplementarna političnim strankam, ki jo tudi izrabljajo.

Kljub majhni razliki pa je nasproten trend viden v Združenem kraljestvu, saj je pri tistih, ki so podpisovali peticije za 1,3 odstotka višji protistrankarski sentiment, in sicer pri kar 47,5 odstotka anketirancev. Podobno je tudi pri sodelovanju pri demonstracijah, saj je pri tistih, ki

na demonstracijah niso sodelovali protistrankarski sentiment pri 46,5 odstotka, kar je 4,7 odstotka manj kot pri demonstrantih. Nekonvencionalna participacija je tako v večji meri nadomestne in ne dodatne narave.

Na Norveškem je viden nasproten trend kot pri Združenem kraljestvu, saj je protistrankarski sentiment za 0,8 odstotka višji pri tistih, ki peticij niso podpisovali. Tudi pri tistih, ki niso sodelovali na demonstracijah lahko grede na ostale vidimo, da je za 1,5 odstotka bolj prisotno nezaupanje političnim strankam. Kljub temu, da je sicer protistrankarski sentiment za okoli 50 odstotkov nižji kot pri Sloveniji, lahko rečemo, da ne gre za pomembne razlike v trendih. Podobno kot na Češkem pa je torej nekonvencionalna participacija bolj komplementarna strankarskemu delovanju, kar se kaže skozi zaupanje v politične stranke.

Zaključimo lahko, da je pri vseh izbranih državah protistrankarski sentiment višji ob nižji konvencionalni participaciji. Glede na intenziteto političnega delovanja je praviloma nezaupanje strankam manjše pri tistih, ki aktivno sodelujejo v političnih kampanjah kot pri tistih, ki se le udeležujejo volitev. To lahko pripišemo pretežno članstvu v strankah oziroma političnemu »gladiatorstvu«.

Pri nekonvencionalni participaciji lahko pri Sloveniji opazimo, da je problem predvsem visok protistrankarski sentiment pri tistih, ki politično ne delujejo na nekonvencionalne načine, saj je delež le-teh podobno visok kot pri tistih, ki podpisujejo peticije in sodelujejo v demonstracijah. Pri Norveški in nekoliko bolj Češki vidimo, da se protistrankarski sentiment malenkostno zmanjšuje z večjo nekonvencionalno participacijo, medtem ko pa je pri Združenem kraljestvu obratno. Na podlagi Norveške in Češke bi si to lahko razlagali s komplementarnostjo in ne substitutivnostjo nekonvencionalnih metod participacije glede na delovanje političnih strank, saj je treba upoštevati, da se množičnega podpisovanja peticij ali organizacije demonstracij lahko poslužujejo tudi politične stranke²¹ same oziroma skozi pokroviteljstvo določenega družbenega gibanja.

---

²¹ V raziskovanem obdobju je bil aktualen predvsem Referendum o Družinskem zakoniku, medtem ko pa so leta 2011 bili aktualni referendum o Zakonu o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, Zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o arhivskem gradivu ter Zakonu o malem delu (Državna volilna komisija 2014).

3.3.3 Zaupanje v demokracijo in demokratične institucije

Ločenost ljudi od volilne demokracije in nezaupanje politikom pa se lahko odraža tudi skozi manjše zaupanje političnim ali državnim institucijam ali demokratičnemu sistemu samemu (Slomczynski in Shabad 2012, 898). Pri tem nas zanima predvsem raven nasprotovanja strankam in ali se le-to preliva v nezaupanje širšemu sistemu. O povezanosti nezaupanja v stranke in državne institucije je govoril tudi Bibič (v Fink-Hafner in Kropivnik 2002, 62). V primeru, da so državljani s predstavniškim sistemom dlje časa nezadovoljni pa lahko pride tudi do nezadovoljstva s samim demokratičnim procesom (Hibbing in Theiss-Morse 1995). Pomembno vprašanje, ki se kaže, je tudi delitev med zaupanjem v politične stranke ter v politični sistem oziroma režim, kot tak. Kot to nakazujejo tudi že mnogi avtorji, je lahko problematika krize strank oziroma protistrankarskega sentimenta tako visoka, da lahko gre za visoko nezaupanje v demokratične institucije ali celo demokracijo samo, kar se bo preverjalo v naslednjih korakih.

Pri analizi zaupanja v predstavniško telo smo uporabili vprašanje B2²², ki se glasi: »Koliko zaupate parlamentu«. Vprašanje, ki se veže na demokracijo je B18d²³: »Kako pomembno vam je, da živite v demokratično urejeni državi.« Pri obeh vprašanjih smo imeli na voljo 11-stopenjsko Likertovo številsko lestvico odgovorov od 0 do 10. Odgovor 0 je pomenil popolno nezaupanje v parlament oziroma nepomembnost demokracije in obratno odgovor 10 visoko zaupanje v parlament in visoko pomembnost demokracije. Odgovore smo rekodirali na tri-stopenjsko lestvico²⁴.

---

²² Osnovna vprašanje je: »Using this card, please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out.. Firstly... .. [country]'s parliament?«

²³ Angleški prevode se glasi: »How important is it for you to live in a country that is governed democratically?«

²⁴ Odgovori od 0 do 3 zajemajo Nezaupanje oziroma Nepomembnost, odgovori 4,5 in 6 zajemajo Srednjo vrednost, odgovori od 7 do 10 pa zajemajo Visoko zaupanje ali pomembnost demokracije.

Tabela 3.9: Zaupanje v demokracijo in demokratične institucije ter zaupanje političnim strankam v Sloveniji

Zaupanje političnim strankam	Zaupanje v predstavniško telo			Kako pomembno je, da živiš v demokraciji		
	Nezaupanje	Srednje	Visoko	Manj	Srednje	Zelo
Nezaupanje	93.2 %	49.2 %	26.0 %	89.7 %	80.9 %	71.7 %
Srednje	6.4 %	47.5 %	58.0 %	10.3 %	18.6 %	25.1 %
Visoko	0.4 %	3.4 %	16.0 %	0.0 %	0.5 %	3.2 %
Skupaj (N=1202/1201)	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square – Zaupanje v parlament = 418,325. Pearson Chi Square – Pomembnost demokracije = 18,207.
Vir: European Social Survey (2012).

Kot lahko vidimo v tabeli, je med tistimi, ki ne zaupajo predstavniškemu telesu, kot demokratični instituciji kar 93,2 odstotkov anketirancev, ki imajo obenem nizko zaupanje v politične stranke. 6,4 odstotka jim zaupa zmerno, medtem ko le 0,4 odstotka ljudi ob nezaupanju parlamentu visoko zaupa političnim strankam. Nadalje lahko vidimo, da se delež tistih s protistrankarskim sentimentom manjša, saj je med tistimi, ki imajo srednje zaupanje v parlament takih le 49,2 odstotka. Obenem je delež tistih s srednjim zaupanjem strankam 47,5 odstotka in tistih z visokim zaupanjem 3,4 odstotka. Trend se nadaljuje tudi pri tistih z visokim zaupanjem v predstavniško telo, saj je pri teh le 26 odstotkov ljudi, ki ne zaupajo strankam. Večina oziroma 58 odstotkov ima srednje zaupanje, medtem ko 16 odstotkov izraža visoko zaupanje v politične stranke.

Vidimo tudi, da je pri tistih, ki jim demokracija ni pomembna, kar 89,7 odstotka anketirancev, ki nimajo zaupanja v politične stranke in le 10,3 odstotka ljudi, ki v politične stranke srednje zaupajo. Med tistimi, ki jim je demokratična država srednje pomembna, je za 8,8 odstotka manj oziroma 80,9 odstotka takih z močnim protistrankarskim sentimentom. Delež tistih z visokim zaupanjem strankam je le 0,5 odstotka, medtem ko je tistih s srednjim zaupanjem strankam ob srednji pomembnosti demokracije 18,6 odstotka. Pri zadnjem stolpcu vidimo isti trend, saj se pri teh, ki jim je demokracija zelo pomembna delež tistih z nezaupanjem v stranke zmanjša na 71,7 odstotka, medtem ko je 25,1 odstotka takih s srednjim in 3,2 odstotka takih z visokim zaupanjem v politične stranke. Kljub temu, da

obstaja povezava med pomembnostjo demokracije in protistrankarskim sentimentom je ta šibkejša kot pri zaupanju v parlament.

Tabela 3.10: Zaupanje v demokracijo in demokratične institucije ter zaupanje političnim strankam v ostalih državah

Zaupanje političnim strankam		Zaupanje v predstavniško telo			Kako pomembno je, da živiš v demokraciji		
		Nezaupanje	Srednje	Visoko	Manj	Srednje	Zelo
Češka	Nezaupanje	93,6 %	35,6 %	7,3 %	84,4 %	78,3 %	63,9 %
	Srednje	6,0 %	58,7 %	33,1 %	12,5 %	18,3 %	25,2 %
	Visoko	0,4 %	5,7 %	59,6 %	3,1 %	3,4 %	10,9 %
	Skupaj (N=1950/1930)	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Združeno kraljestvo	Nezaupanje	83,4 %	30,3 %	9,3 %	83,9 %	52,5 %	43,7 %
	Srednje	16,0 %	65,4 %	56,4 %	14,5 %	42,4 %	47,2 %
	Visoko	0,6 %	4,2 %	34,3 %	1,6 %	5,1 %	9,1 %
	Skupaj (N=2187/2138)	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Norveška	Nezaupanje	70,5 %	21,7 %	4,7 %	44,4 %	36,7 %	17,0 %
	Srednje	26,5 %	68,6 %	56,2 %	33,3 %	51,7 %	58,3 %
	Visoko	3,0 %	9,7 %	39,1 %	22,2 %	11,7 %	24,7 %
	Skupaj (N=1600/1602)	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square – Zaupanje v parlament = 1548,814 (Češka); 1066,21 (Združeno kraljestvo); 539,794 (Norveška).
 Pearson Chi Square – Pomembnost demokracije = 43,227 (Češka); 46,964 (Združeno kraljestvo); 21,442 (Norveška).
 Vir: European Social Survey (2012).

Na Češkem lahko vidimo podoben trend kot pri Sloveniji. Pri tistih, ki ne zaupajo parlamentu je 93,6 odstotka ljudi, ki obenem ne zaupajo političnim strankam, kar je za 0,4 odstotka več kot v Sloveniji. Nižji delež nezaupanja strankam v višini 35,6 odstotka je tudi pri tistih s srednjim nezaupanjem v parlament. Pri tistih z visokim zaupanjem v parlament pa je le še 7,3

odstotka anketirancev, ki imajo visok protistrankarski sentiment. Ker je razlika v deležu tistih s protistrankarskim sentimentom glede na pomembnost demokracije 20,5 odstotka je povezanost obeh dejavnikov manjša, kar nam podobno kot v Sloveniji kaže, da imajo kljub nezaupanju strankam in parlamentu anketiranci vseeno večjo percepcijo pomembnosti demokracije.

Trend močne povezanosti zaupanja parlamentu in strankam je viden tudi pri Združenem kraljestvu. Pri tistih z nezaupanjem v parlament je kar 83,4 odstotka ljudi, ki obenem ne zaupajo strankam, kar je za okoli 10 odstotkov manj kot pri Sloveniji in Češki. Pri tistih, ki imajo visoko zaupanje v parlament, je 9,3 odstotka ljudi, ki imajo protistrankarski sentiment, kar je 2 odstotka več kot na Češkem in kar 16,7 odstotka manj kot v Sloveniji. Nekoliko šibkejša linearna povezanost pa je ponovno vidna pri pomembnosti demokracije. Med anketiranci, ki jim je demokracija nepomembna, je 83,4 odstotka takih z nezaupanjem v stranke, medtem ko je takih le 43,7 odstotka med tistimi, ki jim je demokracija zelo pomembna.

Na Norveškem lahko opazimo podoben trend, saj je pri nezaupanju v parlament kar 70,5 odstotka ljudi s protistrankarskim sentimentom, kar je za 22,7 odstotka več kot v Sloveniji. Pri tistih z visokim zaupanjem v parlament je le še 4,7 odstotka takih z nezaupanjem v stranke, kar je za 21,3 odstotka manj kot pri nas. Podoben trend je viden tudi pri pomembnosti demokracije. Tisti, ki jim je demokracija nepomembna, v deležu 44,4 odstotka anketirancev izražajo nezaupanje strankam, medtem ko jih je le 17 odstotkov takih med tistimi, ki jim je demokracija zelo pomembna. Ponovno lahko ugotovimo, da obstaja povezanost med večjo percepcijo pomembnosti demokracije in manjšim protistrankarskim sentimentom oziroma obratno, ki pa je nekoliko šibkejša kot pri zaupanju v parlament.

Ugotavljamo, da je med vsemi primerjanimi državami protistrankarski sentiment linearno povezan z nezaupanjem v predstavniško telo, pri čemer je zaradi razmeroma močnejšega nezaupanja v stranke, povezava nekoliko slabša v Sloveniji.

Pri pomembnosti demokracije je povezava z nezaupanjem v stranke vidna, a minimalna. Manjše razlike izražanja protistrankarskega sentimenta glede na pomembnost demokracije nam povedo, da kljub temu, da ljudje ne zaupajo strankam in celo predstavniškemu telesu, večina demokracije ne zavrača.

3.3.4 Personalizacija in zaupanje politikom

Vse večja vloga voditeljev je posledica transformacije strank kot tudi mediatizacije politike. Skozi politične kampanje bi se tako naj namesto tradicionalno političnih idej in tematik, vse bolj poudarjali voditelji in njihove osebne lastnosti (Butler in Ranney 1992). Na njih se v večji meri osredotočajo tudi mediji, saj so »otipljivejši« kot široki strankarski programi (Patterson 2000, 254). Kot pravita Poguntke in Webb (2005) pa rekrutacija voditeljev strank ni vedno optimalna, saj se izbirajo zaradi večjih možnosti pridobitve volilnih glasov in ne primarno zaradi kolektivizacije skupnih idej. Ideja voditeljev kot združevalcev interesov pa ponovno ni toliko aktualna kot sposobnost za vodenje in upravljanje. Stranke, kot take se tako poskušajo državljanom predstaviti skozi zunanji videz oziroma v tem primeru voditelje, kot pa na podlagi tradicionalnih vezi ali volilnih programov. Kot je že bilo omenjeno pa gre pri protistrankarskem sentimentu v osnovi za odmik političnih strank od državljanov, ki so včasih negovali tesnejše odnose in povezave na podlagi družbenih ali razrednih interesov. Transformacija in centralizacija strank pa je pomenila tudi vse večjo vlogo njenih voditeljev, ki so izbrani predvsem z namenom nagovarjanja čim večjega števila volivcev in tako maksimizacije volilnih glasov. Premik od stranke k voditeljem pa je očiten tudi pri novih strankah²⁵, ki včasih nosijo celo ime predsednika. Le-te po navadi nastanejo iz civilno-družbenih ali medijsko-ekonomskih pobud, ki v osnovi nimajo etabrirane strankarske infrastrukture in članstva.

Na zaupanje politikom se nanaša vprašanje B4²⁶ in sicer: »Koliko zaupate politikom?« Na voljo smo imeli 11-stopenjsko Likertovo številsko lestvico odgovorov od 0 do 10. Odgovor 0 je pomenil popolno nezaupanje politikom in odgovor 10 nasprotno visoko. Odgovore smo ponovno rekodirali na tri-stopenjsko lestvico²⁷.

---

²⁵ Primeri: Gibanje Pet zvezd Bepa Grilla v Italiji, Team Stronach v Avstriji, Pozitivna Slovenija – Lista Zorana Jankoviča, Državlјanska lista Gregorja Viranta, SLS Radovana Žerjava (sprememba imena starejše stranke).

²⁶ Osnovno vprašanje: »Using this card, please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out. 0 means you do not trust an institution at all, and 10 means you have complete trust. Firstly... .. politicians?«

²⁷ Odgovori od 0 do 3 zajemajo Nezaupanje, odgovori 4,5 in 6 zajemajo srednje zaupanje, odgovori od 7 do 10 pa zajemajo visoko zaupanje.

Tabela 3.11: Razmerje med zaupanjem politikom in strankam v Sloveniji

Zaupanje političnim strankam	Zaupanje politikom		
	Nezaupanje	Srednje	Visoko zaupanje
Nezaupanje	96.0 %	20.5 %	9.3 %
Srednje	3.7 %	77.4 %	34.9 %
Visoko zaupanje	0.2 %	2.0 %	55.8 %
Skupaj (N=1222)	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square = 1212,855.

Vir: European Social Survey (2012).

V tej tabeli vidimo, da je med tistimi, ki politikom ne zaupajo, kar 96 odstotkov ljudi, ki obenem ne zaupajo političnim strankam. Le zanemarljivih 0,2 odstotka nasprotno politikom za razliko od strank močno zaupa, medtem ko pa je anketirancev, ki imajo ob nezaupanju politikom srednje zaupanje do strank le 3,7 odstotka. Med tistimi, ki imajo srednje zaupanje politikom, je večina oziroma 77,4 odstotka ljudi, ki imajo srednje zaupanje in 2 odstotka teh, ki imajo visoko zaupanje do političnih strank. Ostali, oziroma 20,5 odstotka pa strankam vseeno ne zaupa. V zadnjem stolpcu oziroma med tistimi, ki imajo visoko zaupanje do politikov, je kar 55,8 odstotka ljudi, ki imajo tudi visoko zaupanje do strank. Obenem je kar 34,9 odstotkov anketirancev, ki imajo srednje zaupanje ter 9,3 odstotka ljudi, ki političnim strankam ne zaupajo. Tisti, ki ne zaupajo politikom, tako tudi ne zaupajo strankam, pri čemer tisti z visokim zaupanjem politikom tudi v večji meri zaupajo političnim strankam. Kljub temu pa lahko vidimo majhno neskladje, saj tisti, ki politikom močno zaupajo, le v polovici primerov močno zaupajo tudi strankam. Kar 34,9 odstotka jih namreč strankam zaupa le na srednji ravni.

Tabela 3.12: Razmerje med zaupanjem politikom in strankam v ostalih državah

Zaupanje političnim strankam		Zaupanje politikom		
		Nezaupanje	Srednje	Visoko zaupanje
Češka	Nezaupanje	94,3 %	10,4 %	0,5 %
	Srednje	5,5 %	84,0 %	16,3 %
	Visoko zaupanje	0,2 %	5,6 %	83,2 %
	Skupaj (N=1956)	100 %	100 %	100 %
Združeno kraljestvo	Nezaupanje	88,2 %	9,7 %	3,5 %
	Srednje	11,6 %	85,8 %	28,3 %
	Visoko zaupanje	0,3 %	4,5 %	68,2 %
	Skupaj (N=2205)	100 %	100 %	100 %
Norveška	Nezaupanje	73,4 %	5,9 %	0,5 %
	Srednje	25,6 %	84,5 %	24,3 %
	Visoko zaupanje	0,9 %	9,6 %	75,2 %
	Skupaj (N=1605)	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square = 2538,136 (Češka); 2336,566 (Združeno kraljestvo); 1509,501 (Norveška).
Vir: European Social Survey (2012).

Podobno kot pri Sloveniji vidimo tudi pri Češki linearno povezanost zaupanja političnim strankam in politikom. Pri tistih, ki političnim voditeljem ne zaupajo, je kar 94,3 odstotka ljudi, ki obenem ne zaupajo tudi strankam. Med tistim s srednjim zaupanjem politikom je delež anketirancev s protistrankarskim sentimentom le še 10,4 odstotka, kar je dvakrat manj kot v Sloveniji. Močno se pa protistrankarski sentiment zniža tudi med tistimi z visokim zaupanjem politikom, saj obsega le 0,5 odstotka anketirancev, kar je za 8,8 odstotka manj kot v Sloveniji.

Pri Združenem kraljestvu je med tistimi, ki politikom ne zaupajo, delež protistrankarskega sentimenta med anketiranci nekoliko nižji, in sicer 88,2 odstotka. Podobno kot pri Češki obsega le-ta 9,7 odstotka med tistimi, ki politikom srednje zaupajo kar je dvakrat manj kot v Sloveniji. Med tistimi, ki politikom zelo zaupajo pa je le 3,5 odstotka anketirancev, ki

obenem ne zaupajo strankam, kar je nekoliko sedem krat toliko kot na Češkem oziroma skoraj tri krat manj kot v Sloveniji.

Pri Norveški je med tistimi z nezaupanjem v politike protistrankarski sentiment najmanjši glede na primerjane države, in sicer 73,4 odstotka, kar je 22,6 odstotka manj kot v Sloveniji. Med tistimi, ki politikom srednje zaupajo, je 5,9 odstotka ljudi, ki ne zaupajo tudi strankam, kar je več kot tri krat manj kot v Sloveniji. Podobno kot pri Češki je delež protistrankarskega sentimenta med tistimi z visokim zaupanjem v politike le 0,5 odstotka.

Nasprotno od pričakovanj višje zaupanje politikom ne vodi do večjega protistrankarskega sentimenta na račun strank, ampak v relativno večje zaupanje strankam in obratno. Proces politične personalizacije dviguje zaupanje le za tako-imenovane ne-strankarske politike oziroma tiste, ki izhajajo iz novih strank. Opazimo tudi, da je največji tovrstni učinek personalizacije oziroma »prezidentializacije« politike in večjega zaupanja politikom na račun strank viden predvsem v Sloveniji, kjer je skoraj 10 odstotkov anketirancev, ki ob visokem zaupanju politikom strankam sploh ne zaupa. Ta delež je v Združenem kraljestvu le 3,5 odstotka, medtem ko pa je na Češkem in Norveškem le 0,5 odstotka. S tem si tudi lahko razlagamo večje politične uspehe novih in medijskih strank ter voditeljev brez utrjene strankarske organizacije.

3.3.5 Vpliv medijev

Zaupanje strankam je odvisno tudi od političnih informacij, oziroma ali so te pridobljene naključno in ali so konsistentne (Downs 1957), pri čemer je vprašanje predvsem realna in resnična predstava političnega prostora. Če tega ni, je strankarski sistem nestabilen, volilna volatilitnost pa visoka, pri čemer je mogoče tudi višje nezaupanje strankam. Swanson in Mancini (1996) sta govorila o tovrstnem vplivu medijev in njihovi logiki spremljanja ter reprodukcije političnih tematik. Množični mediji danes niso le prenašalci novic, ampak tudi aktivni ocenjevalci političnih akterjev na podlagi samosvojih kriterijev (McAllister 2013, 2). Campusova (2013, 221) to utemeljuje s tezo, da mediji nimajo možnosti posredovanja celotne politične slike in zato poudarjajo le stvari, ki tvorijo dober »medijski izdelek«. Zaradi tega pa lahko mediji spodbujajo tudi večji delež politično neodločenih oziroma »plavajočih« volivcev (Latimer 1987, 806), kar je pri medijskih strankah celo načrtovano. Personalizacija pa je vzporedno s prej omenjenimi transformacijami strank povezana tudi z večanjem vloge množičnih medijev. Kot pravijo nekateri avtorji, imajo le-ti pomembno vlogo pri krizi predstavništva zaradi svoje logike in načina spremljanja politične realnosti. Njihovo predstavljanje politike tako v večji meri temelji na personaliziranih lastnostih in aktivnostih najbolj izpostavljenih politikov in ne toliko na načelih in programih političnih strank. Nasprotno pa naj bi politične stranke velikokrat predstavljali kot koruptivne in egoistične. Mediatizacijo politike oziroma vpliv medijev na protistrankarski sentiment bomo poskušali preverjati skozi izpostavljenost posameznikov informativnim oddajam.

Za analizo izpostavljenosti mediatizacije je bilo izbrano vprašanje A2²⁸: »Koliko časa povprečno dnevno spremljate televizijske novice ali politične oziroma informativne oddaje?«. Na voljo smo imeli 8-stopenjsko Likertovo lestvico odgovorov, ki smo jih logično rekodirali²⁹ na 3 skupine.

---

²⁸ Osnovno vprašanje je: »And again on an average weekday, how much of your time watching television is spent watching news or programmes about politics and current affairs?«

²⁹ Glede na spremljanje informativnih oddaj imamo v prvi skupini tiste, ki tega sploh ne spremljajo in tiste, ki jih spremljajo manj kot pol ure. V drugi skupini so tisti, ki informativne oddaje spremljajo od pol ure do ene ure, od ene ure do ene in pol ure ter tisti, ki jih spremljajo od ene in pol ure do dve uri. V tretji skupini so tisti, ki informativne oddaje spremljajo dve uri do dve uri in pol, dve uri in pol do tri ure ter več kot tri ure.

Tabela 3.13: Izpostavljenost mediatizaciji politike in zaupanje strankam v Sloveniji

Zaupanje političnim strankam	Dnevno spremljanje informativnih TV oddaj		
	Manj kot pol ure	Pol ure do 2 uri	Več kot dve uri
Nezaupanje	77.8 %	70.4 %	55.6 %
Srednje	19.9 %	26.9 %	37.0 %
Visoko zaupanje	2.3 %	2.6 %	7.4 %
Skupaj (N=1161)	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square = 14,001.

Vir: European Social Survey (2012).

V zgornji tabeli lahko vidimo, da je v Sloveniji pri tistih, ki informativne TV oddaje spremljajo manj kot pol ure kar 77,8 odstotka takih, ki imajo visoko nezaupanje v politične stranke. Takih z visokim zaupanjem je le 2,3 odstotka, medtem ko je takih s srednjim zaupanjem v stranke 19,9 odstotka. Če pogledamo tiste, ki informativne oddaje spremljajo od pol ure pa do dveh ur jih je 7,4 odstotka manj, oziroma skupno 70,4 odstotka ljudi, ki imajo močan protistrankarski sentiment. Na račun zmanjšanja nezaupanja se poveča delež tistih s srednjim zaupanjem, in sicer na 26,9 odstotka, medtem ko pa delež tistih z visokim zaupanjem v stranke ostaja pri 2,6 odstotka. Vidimo lahko, da se trend nadaljuje, saj je delež tistih, ki strankam ne zaupajo le še 55,6 odstotka v skupini, ki spremlja informativne oddaje več kot dve uri dnevno. Med temi je tudi večji delež tistih s srednjim zaupanjem in visokim zaupanjem strankam, ki jih je kar 7,4 odstotka. Kot lahko vidimo, je delež tistih z močnim protistrankarskim sentimentom za 22,2 odstotka manjši pri tistih, ki informativne TV oddaje spremljajo več kot dve uri dnevno. Vidimo, da je protistrankarski sentiment manjši pri tistih, ki so mediatizaciji politike izpostavljeni v večji meri. To si lahko razlagamo z večjo politično »sophisticiranostjo« oziroma zanimanjem za politiko le-teh.

Tabela 3.14: Izpostavljenost mediatizaciji politike in zaupanje strankam v ostalih državah

Zaupanje političnim strankam		Dnevno spremljanje informativnih TV oddaj		
		Manj kot pol ure	Pol ure do 2 uri	Več kot dve uri
Češka	Nezaupanje	67,1 %	66,9 %	76,3 %
	Srednje	20,3 %	25,7 %	19,8 %
	Visoko zaupanje	12,7 %	7,4 %	3,8 %
	Skupaj (N=1915)	100 %	100 %	100 %
Združeno kraljestvo	Nezaupanje	52,2 %	42,9 %	44,9 %
	Srednje	40,6 %	48,9 %	43,5 %
	Visoko zaupanje	7,3 %	8,2 %	11,6 %
	Skupaj (N=2138)	100 %	100 %	100 %
Norveška	Nezaupanje	18,8 %	17,4 %	19,5 %
	Srednje	57,1 %	58,2 %	56,3 %
	Visoko zaupanje	24,1 %	24,4 %	24,1 %
	Skupaj (N=1556)	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square = 25,703 (Češka); 19,558 (Združeno kraljestvo); 0,595 (Norveška).

Vir: European Social Survey (2012).

Na Češkem je pri tistih, ki informativne oddaje spremljajo manj kot pol ure dnevno 67,1 odstotka ljudi, ki imajo visoko nezaupanje v stranke, kar je 11,7 odstotka manj kot v Sloveniji. Pri tistih, ki informativne oddaje spremljajo od pol ure do dve uri dnevno, je takih s protistrankarskim sentimentom 66,9 odstotka, kar je 3,5 odstotka manj kot v Sloveniji. Ta delež je 76,3 odstotka pri tistih, ki informativne oddaje spremljajo več kot dve uri dnevno, kar 20,7 odstotka več kot v Sloveniji. Pri Češki lahko tudi vidimo drugačno distribucijo nezaupanja v stranke, saj se le to povečuje z večjo izpostavljenostjo medijem.

V Združenem kraljestvu je med tistimi, ki so informativnim oddajam izpostavljeni manj kot pol ure dnevno, 52,2 odstotka takih s protistrankarskim sentimentom, kar je za 25,6 odstotka manj kot pri nas. Ta delež se zmanjša na 42,9 odstotka pri tistih, ki dnevno informativne oddaje spremljajo od pol ure do dve uri, kar je 27,5 odstotka manj kot v Sloveniji. Malenkostno se poveča delež protistrankarskega sentimenta pri tistih, ki dnevno spremljajo

informativne oddaje več kot dve uri, in sicer na 44,9 odstotka, kar je vseeno 10,7 odstotka manj kot v Sloveniji. Viden je sicer podoben trend kot v Sloveniji, pri čemer se protistrankarski sentiment zmanjšuje ob večji izpostavljenosti medijem.

Na Norveškem pa je podobna situacija kot na Češkem, saj se za razliko od Slovenije in Združenega kraljestva protistrankarski sentiment z večjo izpostavljenostjo informativnim oddajam povečuje, a le za malenkost. Pri tistih, ki dnevno-politične oddaje spremljajo manj kot pol ure je 18,8 odstotka anketirancev, ki strankam ne zaupajo, kar je 59 odstotkov manj kot v Sloveniji. Protistrankarski sentiment je najnižji pri tistih, ki dnevno-informativne oddaje spremljajo od pol ure do dve uri, in sicer 17,4 odstotka, kar je 53 odstotkov manj kot pri nas. Malenkostno se protistrankarski sentiment poveča pri tistih, ki so mediatizaciji politike izpostavljeni več kot dve uri dnevno, saj 19,5 odstotka anketirancev izraža nezaupanje v stranke, kar je 36,1 odstotka manj kot v Sloveniji.

Ugotavljamo, da se protistrankarski sentiment zaradi mediatizacije politike zmanjšuje tako v Sloveniji, kot v Združenem kraljestvu, a se povečuje na Češkem, medtem ko pa je na Norveškem razlika minimalna. To bi si lahko razlagali z večjo politično apatičnostjo ljudi, ki se zaradi tega tudi v manjši meri izpostavljajo informativnim in političnim medijskim vsebinam, protistrankarski sentiment pa do njih pride na druge načine oziroma posredno. Inverzna povezanost kaže na to, da večja izpostavljenost medijem dejansko povečuje zaupanje v politične stranke, kar je nasprotno od pričakovanj. Pomembno je omeniti tudi verjetnost, da tisti, ki dnevno-informativne oddaje spremljajo manj, dejansko spremljajo bolj rumene vsebine, oziroma krajše oziroma strnjene ter posplošene politične tematike. Lahko bi tudi rekli, da monopolna možnost oziroma specifična moč »agenda-settinga« medijev vodi tudi do politične alienacije dela državljanov, medtem ko pa glavni mediji igrajo le pro-režimsko ali proti-režimsko vlogo. Nasprotno pa je večja verjetnost, da mediji, ki imajo informativno vsebino daljšo od dveh ur, politično dogajanje lažje predstavijo bolj konkretno in obširno. Obenem pa obstaja možnost, da posamezniki, ki agregatno spremljajo dnevno-informativne več časa, spremljajo tudi več različnih medijev in si tako tudi ustvarijo objektivnejšo politično sliko. Skozi čas se tako lahko večja izpostavljenost medijem izkazuje tudi skozi večjo politično »sophisticiranost« ljudi in posledično manjši protistrankarski sentiment. Nasprotno pa je manjše spremljanje medijev povezano z manjšim občutkom politične kompetentnosti oziroma manjšo zaznavo subjektivne politične učinkovitost in obratno.

3.3.6 Korupcija in delovanje pravnega sistema

Pomemben element nezaupanja strankam je tudi močna percepcija koruptivnosti političnih strank, njihovih voditeljev ali celo državnih institucij. Kot pravita Slomeczynski in Shabad (2012, 898) pa je ta trend bolj viden v post-komunističnih državah. Pri tem pa ne gre le za koruptivnost politike, ampak percepcijo nedelovanja pravne države, ki je praviloma odgovornost politike. Bardi (1996, 346) je tako omenjal neučinkovitost državnega aparata ali upravnih institucij, ki negativno vplivajo zaupanje v stranke. Obratno povezanost, kjer se zaradi nezaupanja strankam zmanjšuje tudi zaupanje v državne institucije oziroma njihova legitimnost pa sta omenjala Miller in Lastaug (1990). Pri tej temi gre za vprašanje ali je kriza predstavnštva povezana tudi s korupcijo. Izbran indikator se sicer nanaša na problematiko »pravne države« in ne na ožji politični sistem, vendar je toliko bolj relevanten, ker gre za vprašanje percepcije in ne dejanske korupcije. V Sloveniji je ta problematika še posebej aktualna zaradi velikega števila pred-kazenskih, kazenskih in sodnih pregonov najbolj izpostavljenih strankarskih voditeljev. Za pomemben del analize gre zato, ker je percepcija korupcije do neke mere povezana tudi s prej omenjenim vplivom medijev. Kot indikator percepcije korupcije je bilo izbrano zaupanje v pravni sistem.

Za analizo zaupanja v policijo je bilo izbrano vprašanje B4³⁰: »Koliko zaupate policiji?« Za analizo povezanosti zaupanja v stranke in pravnega sistema smo izbrali vprašanje B3³¹: »Koliko zaupate v pravni sistem?« Pri obeh vprašanjih je bila na voljo 11-stopenjska številna lestvica odgovorov od 0 do 10, ki smo jih ponovno rekodirali³² na tri skupine.

---

³⁰ Osnovno vprašanje je: »Using this card, please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out. 0 means you do not trust an institution at all, and 10 means you have complete trust. Firstly... .. the police?«

³¹ Vprašanje se glasi: »Using this card, please tell me on a score of 0-10 how much you personally trust each of the institutions I read out. 0 means you do not trust an institution at all, and 10 means you have complete trust. Firstly... .. the legal system?«

³² Odgovori od 0 do 3 zajemajo Nezaupanje, odgovori 4,5 in 6 zajemajo srednje zaupanje, odgovori od 7 do 10 pa zajemajo visoko zaupanje.

Tabela 3.15: Zaupanje v policijo in pravni sistem ter zaupanje političnim strankam v Sloveniji

Zaupanje političnim strankam	Zaupanje v policijo			Zaupanje v pravni sistem		
	Nezaupanje	Srednje	Visoko	Nezaupanje	Srednje	Zelo
Nezaupanje	94.9 %	81.0 %	55.8 %	91.2 %	62.1 %	27.1 %
Srednje	4.8 %	18.2 %	38.3 %	8.5 %	35.1 %	59.3 %
Visoko zaupanje	0.4 %	0.8 %	5.9 %	0.3 %	2.8 %	13.6 %
Skupaj (N=1215/1209)	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square – Zaupanje v policijo = 161,229. Pearson Chi Square – Zaupanje v pravni sistem= 319,909.
Vir: European Social Survey (2012).

Kot lahko vidimo v zgornji tabeli, je pri tistih, ki policiji ne zaupajo kar 94,9 odstotka ljudi, ki obenem ne zaupajo strankam. Pri tistih, ki policiji srednje zaupajo, je 81 odstotkov anketirancev, ki obenem ne zaupajo strankam. Protistrankarski sentiment se zmanjša na 55,8 odstotka pri tistih anketirancih, ki visoko zaupajo strankam. Opazimo lahko srednjo linearno povezanost nezaupanja strankam in policiji.

Kot lahko vidimo v zgornji tabeli, je pri tistih, ki nimajo zaupanja v pravni sistem večje tudi nezaupanje v politične stranke, saj ga izraža 91,2 odstotka anketirancev. 8,5 odstotka in 0,3 odstotka pa teh pa ima srednje oziroma visoko zaupanje v pravni sistem. Pri tistih, ki izražajo srednje zaupanje v pravni sistem, se nezaupanje v stranke zmanjšuje, saj je delež le teh, ki ga izražajo 62,1 odstotka. Na 35,1 odstotka se poveča tudi delež tistih, ki imajo srednje zaupanje v stranke. Delež tistih, ki imajo visoko zaupanje v stranke se pa poveča na 2,8 odstotka. Pri zadnji kategoriji tistih, ki imajo visoko zaupanje v pravni sistem pa se sicer zniža delež tistih z nezaupanjem v stranke na 27,1 odstotka, vendar delež tistih z visokim zaupanjem v stranke ostaja na relativno nizki ravni 13,6 odstotka. Preostanek anketirancev z visokim zaupanjem v pravni sistem in torej nizko percepcijo korupcije pa z deležem 59,3 odstotka anketirancev političnim strankam srednje zaupa. Na podlagi izbranega indikatorja ugotovljamo nekoliko močnejšo povezanost višje percepcije korupcije skozi indikator nezaupanja pravnemu sistemu in večjega protistrankarskega sentimenta. Ker je Slovenija relativno varna država, pa je razmeroma večje tudi zaupanje v policijo, kar tudi v manjši meri vpliv na protistrankarska občutja. Manjše zaupanje v pravni sistem oziroma pravno državo in sodišča pa je kot abstraktnejša kategorija v večji meri povezano z nezaupanjem v politične stranke.

Tabela 3.16: Zaupanje v policijo in pravni sistem ter zaupanje političnim strankam v ostalih državah

Zaupanje političnim strankam		Zaupanje v policijo			Zaupanje v pravni sistem		
		Nezaupanje	Srednje	Visoko	Nezaupanje	Srednje	Zelo
Češka	Nizko	94,6 %	70,7 %	41,0 %	93,2 %	57,7 %	28,5 %
	Srednje	5,2 %	26,5 %	34,5 %	6,6 %	38,8 %	33,8 %
	Visoko	0,2 %	2,8 %	24,5 %	0,2 %	3,5 %	37,7 %
	Skupaj (N=1943/1947)	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Združeno kraljestvo	Nizko	84,8 %	57,4 %	34,3 %	80,7 %	50,9 %	23,2 %
	Srednje	13,0 %	40,5 %	53,3 %	17,0 %	45,9 %	59,9 %
	Visoko	2,2 %	2,1 %	12,5 %	2,3 %	3,2 %	17,0 %
	Skupaj (N=2202/2163)	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %
Norveška	Nizko	60,3 %	25,4 %	12,5 %	65,5 %	29,5 %	11,1 %
	Srednje	33,3 %	60,8 %	58,5 %	27,4 %	64,0 %	58,2 %
	Visoko	6,4 %	13,7 %	29,0 %	7,1 %	6,5 %	30,7 %
	Skupaj (N=1605/1598)	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square – Zaupanje v policijo = 483,520 (Češka); 276,086 (Združeno kraljestvo); 155,986 (Norveška).
 Pearson Chi Square – Zaupanje v pravni sistem = 842,86 (Češka); 445,45 (Združeno kraljestvo); 253,269 (Norveška).
 Vir: European Social Survey (2012).

Kot lahko vidimo na Češkem, imamo pri povezanosti zaupanja v policijo in stranke podobni trend linearne povezanosti kot v Sloveniji. Med tistimi, ki policiji ne zaupajo, je 94,6 odstotka ljudi, ki obenem ne zaupajo političnim strankam. Pri tisti s srednjim zaupanjem v policijo se protistrankarski sentiment zniža na 70,7 odstotka anketirancev, kar je 9,3 odstotka manj kot v Sloveniji. Pri tistih z visokim zaupanjem v policijo je 41 odstotkov anketirancev, ki strankam ne zaupa, kar je 14,8 odstotka manj kot pri nas. Ponovno pa je nekoliko močnejša povezava vidna pri (ne)zaupanju v pravni sistem. Med tistimi, ki v pravni sistem ne zaupajo je 93,2 odstotka ljudi, ki obenem ne zaupajo političnim strankam. Pri tistih s srednjim zaupanjem v pravni sistem se delež tistih s protistrankarskim sentimentom zmanjša na 57,7 odstotka, kar je 5,4 odstotka manj kot v Sloveniji. Podobno se zmanjša delež tistih, ki izkazujejo

protistrankarski sentiment na 28,5 odstotka pri tistih z visokim zaupanjem policiji, kar je 1,4 odstotka več kot v Sloveniji. Ponovno je vidna večja relevantnost zaupanja v pravni sistem kot pa v policijo glede na zaupanje v politične stranke. V Združenem kraljestvu je pri tistih, ki imajo nezaupanje v policijo kar 84,8 odstotka takih s protistrankarskim sentimentom, kar je 10,1 odstotka manj kot v Sloveniji. Delež teh anketirancev se zmanjša na 57,4 odstotka pri tistih s srednjim zaupanjem v policijo. Pri tistih z visokim zaupanjem v policijo pa se ta delež zmanjša na 34,3 odstotka, kar je 21,5 odstotka manj kot pri nas. Ponovno opazimo trend linearne povezanosti zaupanja v policijo in stranke. Kot lahko vidimo v zgornji tabeli, je pri tistih z nezaupanjem v pravni sistem 80,7 odstotka takih z nezaupanjem v stranke, kar je 10,5 odstotka manj kot v Sloveniji. Pri tistih s srednjim zaupanjem v pravni sistem je 50,9 odstotka takih s protistrankarskim sentimentom, kar je 11,2 odstotka manj kot v Sloveniji. Pri tistih z visokim zaupanjem v pravni sistem je le še 23,2 odstotka takih z nezaupanjem v stranke, kar je 3,9 odstotka manj kot v Sloveniji. Tudi pri Združenem kraljestvu je dejavnik zaupanja v pravni sistem nekoliko močnejše povezan z zaupanjem v stranke kot zaupanje v policijo. Na Norveškem lahko opazimo splošno nižji protistrankarski sentiment, saj je pri tistih, ki v policijo ne zaupajo 60,3 odstotka takih z nezaupanjem v stranke, kar je 34,6 odstotka manj kot v Sloveniji. Podobno kot pri ostalih državah se pri tistih s srednjim zaupanjem v policijo, nezaupanje v stranke zmanjša na 25,4 odstotka, kar je ponovno 55,7 odstotka manj kot pri nas. Pri tistih, ki imajo visoko zaupanje v policijo, se protistrankarski zniža na le 12,5 odstotka, kar je 33,3 odstotka manj kot pri nas. Ponovno vidimo trend linearne povezanosti. Pri tistih z visokim nezaupanjem v pravni sistem je na Norveškem 65,5 odstotka takih s protistrankarskim sentimentom, kar je 25,7 odstotka manj kot v Sloveniji. Pri tistih s srednjim zaupanjem se delež anketirancev, ki ne zaupajo strankam, zmanjša na 29,5 odstotka, kar je 32,6 odstotka manj kot pri nas. Obenem se na le 11,1 odstotka zmanjša delež anketirancev s protistrankarskim sentimentom, ki imajo obenem visoko zaupanje v parlament. Ta delež je nižji kot v vseh izbranih državah oziroma 16 odstotkov nižji kot v Sloveniji. Pri vseh državah opazimo linearno povezanost nezaupanja v policijo in pravni sistem ter nezaupanja političnim strankam. Pri vseh primerjanih državah vidimo tudi, da je protistrankarski sentiment v večji meri povezan z nezaupanjem v pravni sistem, kot z nezaupanjem v policijo. Tudi na primeru Slovenije lahko rečemo, da obstaja trend korelacije protistrankarskega sentimenta in nezaupanja v državne institucije, v tem primeru policijo, a na nezaupanje v stranke pri nas veliko bolj vpliva percepcija nedelovanja pravnega sistema. Opazimo, da je torej v Sloveniji in ostalih državah pravni sistem kot abstraktnejša kategorija, večji indikator nezaupanja strankam.

3.3.7 Ekonomski dejavnik vpliva

Percepcija ekonomske uspešnosti je pomemben element zaupanja v stranke. Clarke in Kornberg (1993, 288) celo omenjata večje nezaupanje strankam pri tistih z nižjim socialnim statusom, ki so v večji meri tudi nezaposleni in pri katerih je percepcija gospodarskega stanja slabša. Ekonomski vidik je pomemben tudi zaradi transformacije političnih strank, ki nagovarjajo vse državljane, pri čemer pride tudi do razkrajanja tradicionalnih razrednih oziroma ekonomskih vezi s strankami in tovrstnimi javno-političnimi preferencami (Gidengil in drugi 2011, 494). Eden od ključnih družbenih pogojev, ki vpliva tudi na politično percepcijo pa je njihov družbeni status. Tematika je aktualna zaradi prisotnosti finančne krize in posledično višje stopnje nezaposlenosti. Ekonomske tematike so vedno bile tudi tradicionalne točke vezi in interesov, ki so jih različne stranke predstavljale. Prav zaradi tega je pomembno analizirati vpliv, ki ga ima percepcija ekonomske uspešnosti na protistrankarsko razpoloženje.

Za analizo ekonomskega zadovoljstva je bilo izbrano vprašanje B21³³: »Koliko ste zadovoljni s trenutnim stanjem nacionalnega gospodarstva?« Na voljo smo imeli 11-stopenjsko številsko lestvico odgovorov od 0 do 10, ki smo jih rekodirali³⁴ na tri skupine.

Tabela 3.17: Ekonomsko zadovoljstvo in zaupanje strankam v Sloveniji

Zaupanje političnim strankam	Zadovoljstvo s stanjem nacionalne ekonomije		
	Nezadovoljstvo	Srednje	Zadovoljstvo
Nezaupanje	81.7 %	57.8 %	53.3 %
Srednje	16.8 %	38.2 %	31.1 %
Visoko zaupanje	1.5 %	4.0 %	15.6 %
Skupaj (N=1214)	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square = 101,356.

Vir: European Social Survey (2012).

³³ Osnovno vprašanje je bilo: »On the whole how satisfied are you with the present state of the economy in the country?«

³⁴ Odgovori od 0 do 3 zajemajo nezadovoljstvo, odgovori 4,5 in 6 zajemajo srednje zadovoljstvo, odgovori od 7 do 10 pa zajemajo visoko zadovoljstvo.

Kot lahko vidimo v zgornji tabeli, je pri 81,7 odstotka tistih, ki so s stanjem nacionalne ekonomije nezadovoljni prisoten tudi protistrankarski sentiment. 16,8 odstotka teh ima srednje zaupanje, 1,5 odstotka pa visoko zaupanje v politične stranke. Pri tistih, ki so z nacionalno ekonomijo srednje zadovoljni, je le še 57,8 odstotka anketirance, ki imajo visoko nezaupanje do političnih strank, 38,2 odstotka pa izkazuje srednje zaupanje v stranke. Pri tej kategoriji se na 4 odstotke poveča tudi delež tistih, ki imajo visoko zaupanje v stranke. Če pogledamo tiste, ki so najbolj zadovoljni s stanjem nacionalnega gospodarstva, lahko opazimo, da se delež tistih s protistrankarskim sentimentom nadalje zniža na 53,3 odstotka. Kar 15,6 odstotka tistih zadovoljnih z nacionalno ekonomijo pa ima tudi visoko zaupanje v politične stranke. 31,1 odstotkov oziroma preostanek anketirancev, zadovoljnih z ekonomijo države, pa izraža srednje zaupanje v stranke. V Sloveniji tako lahko opazimo srednjo do močno povezanost nezadovoljstva s stanjem nacionalne ekonomije ter protistrankarskim sentimentom.

Tabela 3.18: Ekonomsko zadovoljstvo in zaupanje strankam v ostalih državah

Zaupanje političnim strankam		Zadovoljstvo s stanjem nacionalne ekonomije		
		Nezadovoljstvo	Srednje	Zadovoljstvo
Češka	Nezaupanje	87,2 %	62,4 %	26,2 %
	Srednje	11,1 %	31,8 %	37,4 %
	Visoko zaupanje	1,7 %	5,8 %	36,4 %
	Skupaj (N=1909)	100 %	100 %	100 %
Združeno kraljestvo	Nezaupanje	65,7 %	32,4 %	17,8 %
	Srednje	32,0 %	57,8 %	51,3 %
	Visoko zaupanje	2,3 %	9,8 %	31,0 %
	Skupaj (N=2175)	100 %	100 %	100 %
Norveška	Nezaupanje	61,1 %	32,8 %	14,9 %
	Srednje	36,1 %	57,7 %	58,4 %
	Visoko zaupanje	2,8 %	9,5 %	26,7 %
	Skupaj (N=1602)	100 %	100 %	100 %

Pearson Chi Square = 572,170 (Češka); 400,635 (Združeno kraljestvo); 97,779 (Norveška).
Vir: European Social Survey (2012).

Na Češkem je med tistimi, ki so nezadovoljni s stanjem nacionalnega gospodarstva kar 87,2 odstotka takih s protistrankarskim sentimentom oziroma 5,5 odstotka več kot v Slovenji. Pri tistih s srednjim zadovoljstvom s stanjem gospodarstva je 62,4 odstotka ljudi, ki strankam ne zaupa, kar je 4,6 odstotka več kot pri nas. Anketiranci, ki izražajo zadovoljstvo z gospodarskim stanjem pa v 26,2 odstotka ne zaupajo političnim strankam, kar je 27,1 odstotka manj kot v Sloveniji. Kot lahko opazimo, gre za podoben trend linearne povezanosti dejavnikov kot v Sloveniji, a nekoliko večje razlike. Zaključimo lahko, da je dejavnik ekonomskega nezadovoljstva nekoliko močnejši kot pri nas.

V Združenem kraljestvu je pri tistih, ki izražajo nezadovoljstvo z gospodarskim stanjem 65,7 odstotka anketirancev, ki obenem ne zaupajo strankam, kar je 16 odstotkov manj kot pri nas. Med anketiranci, ki izražajo srednje zadovoljstvo z gospodarskim stanjem pa je 32,4 odstotka ljudi, ki imajo protistrankarski sentiment, kar je 25,4 odstotka manj kot v Sloveniji. Delež nezaupanja strankam pri tistih zadovoljnih z gospodarstvom pa je 17,8 odstotka oziroma 35,5 odstotkov manj kot pri nas. Tudi pri Združenem kraljestvu lahko vidimo linearno povezanost med nezadovoljstvom z gospodarstvom in protistrankarskim sentimentom, pri čemer gre za nekoliko večjo korelacijo kot v Sloveniji.

Na Norveškem je pri tistih, ki z gospodarskim stanjem niso zadovoljni 61,1 odstotka takih, ki strankam ne zaupajo, kar je najmanj glede na primerjane države oziroma 20,6 odstotka manj kot v Sloveniji. Pri tistih s srednjim zadovoljstvom s stanjem nacionalnega gospodarstva je 32,8 odstotkov takih s protistrankarskim sentimentom, kar je 25 odstotkov manj kot pri nas. Med tistimi, ki pa izražajo zadovoljstvo z gospodarskim stanjem pa je le 14,9 odstotka takih z nezaupanjem v politične stranke, kar je 38,4 odstotka manj kot v Sloveniji. Tudi pri Norveški lahko opazimo trend linearne povezanosti dejavnikov, ki pa je nekoliko močnejši kot pri Sloveniji.

Pri vseh primerjanih državah tako vidimo, da obstaja pozitivna povezanost nezadovoljstva z nacionalnim gospodarstvom in večjim protistrankarskim sentimentom. Zaradi najmanjših razlik glede na zaupanje v stranke pri nas ocenjujemo, da je ta dejavnik manj pomemben kot v ostalih državah, še posebej pri Češki. Povezanost obeh spremenljivk je primerljiva le pri Združenem kraljestvu in Norveški.

3.4 Sintetična analiza dejavnikov vpliva

V tem delu bomo z binarno logistično regresijo poskušali podrobneje oceniti vpliv prej omenjenih dejavnikov na protistrankarski sentiment. Gre za matematični pristop modeliranja, ki nam pomaga pri opisovanju odnosa med več kontrolnimi pogoji in nekim dihonomnim izidom (Kleinbaum in Klein 2010, 5). Tako lahko preverimo vpliv več neodvisnih oziroma pojasnjevalnih spremenljivk na dvo-stopenjsko oziroma binarno odvisno spremenljivko na podlagi določene verjetnosti (Burns in Burns 2008, 569). Količniki gotovosti oziroma statistične značilnosti se lahko gibljejo od 0 do 1 in nam pomagajo pri izračunu obetov, da neki opazovan dogodek ali fenomen spada v eno ali drugo skupino ali možnost izida (Burns in Burns 2008, 573). Običajna stopnja zanesljivosti, ki jo uporabljamo pri regresijski analizi je 0.05, kar pomeni, da lahko sklepamo s 95-odstotno stopnjo gotovosti, vendar bomo upoštevali tudi izide na podlagi manjše gotovosti. Za nas je pomembno predvsem razmerje oziroma asociacija (ExpB), ki predstavlja spremembe odvisne spremenljivke glede na neodvisne faktorje vpliva, ki smo jih identificirali skozi teorijo. To razmerje nam pove, za koliko se spremeni odvisna spremenljivka ob spremembi neodvisne spremenljivke za eno enoto (Burns in Burns 2008, 574). Za analizo vpliva zgoraj omenjenih dejavnikov smo izvedli binarno logistično regresijo, na podlagi dvanajst neodvisnih spremenljivk oziroma domnevnih faktorjev nezaupanja v politične stranke. Le-ti so identifikacija s stranko, udeležba na zadnjih volitvah, nošenje kampanjskih rekvizitov, podpisovanje peticij, udeležba pri zakonitih demonstracijah, zaupanje v parlament, pomembnost demokracije, zaupanje politikom, spremljanje informativnih oddaj, zaupanje v policijo in pravni sistem ter percepcija nacionalne ekonomske uspešnosti. Kot smo lahko videli v prejšnjih poglavjih, so neodvisne spremenljivke predvsem izražene v odstotkih. Nezaupanje v stranke kot binarno odvisno spremenljivko smo preverjali skozi 3 modele.

Model 1: Pri prvem modelu smo kot nezaupanje političnim strankam zajeli oziroma rekodirali odgovore od 0 do 3 in za zaupanje odgovore od 4 do 10.

Model 2: Pri drugem modelu smo kot nezaupanje političnim strankam upoštevali in rekodirali odgovore od 0 do 5 in kot zaupanje odgovore od 6 do 10.

Model 3: Pri tretjem modelu smo kot pogoj nezaupanja političnim strankam razumeli odgovore od 0 do 7 in nasprotno od 8 do 10 za zaupanje strankam.

Tabela 3.19: Binarna logistična regresija na podlagi treh modelov

Dejavniki vpliva	Model 1			Model 2			Model 3		
	B	Sig.	Exp(B)	B	Sig.	Exp(B)	B	Sig.	Exp(B)
Identifikacija s stranko	,281	,321	1,325	-,283	,484	,753	1,280	,426	3,596
Zadnje volitve	-,170	,696	,844	,466	,417	1,593	-5,317	,185	,005
Kampanjski rekviziti	-2,329	,016	,097	,363	,816	1,437	-24,196	,998	,000
Podpis peticije	,136	,811	1,145	-,212	,822	,809	24,471	,996	42444354 917,622
Zakonite demonstracije	1,177	,224	3,246	18,335	,998	91747358, 744	-3,209	1,000	,040
Zaupanje v parlament	,796	,010	2,217	,753	,065	2,123	1,700	,446	5,475
Pomembnost demokracije	-,484	,211	,616	1,781	,091	5,935	19,920	,994	44788456 2,787
Zaupanje politikom	2,960	,000	19,295	2,135	,000	8,455	23,671	,982	19071877 896,801
Spremljanje TV oddaj	,457	,133	1,580	,190	,660	1,209	-3,954	,188	,019
Zaupanje v policijo	,121	,679	1,128	-,824	,072	,439	-5,513	,167	,004
Zaupanje v pravni sistem	-,062	,829	,940	,694	,082	2,001	1,585	,452	4,878
Percepcija ekonomije	-,010	,978	,990	,508	,253	1,663	2,839	,111	17,097
Constant	-,727	,792	,483	-44,715	,998	,000	-72,405	,998	,000

-2 Log likelihood: 231,485 (Model 1); 129,062 (Model 2); 12,364 (Model 3).

Nagelkerke R Square: 0,609 (Model 1); 0,489 (Model 2); 0,808 (Model 3).

Vir: Lastna izdelava.

Kot lahko vidimo pri prvem modelu, ima največji vpliv na zaupanje v stranke, **zaupanje v politike**. Če se bo torej obratno nezaupanje v politike povečalo za eno enoto, se bo nezaupanje v stranke povečalo za 19,3 pri 100-odstotni stopnji statistične značilnosti oziroma gotovosti. Pomemben dejavnik je tudi **sodelovanje pri demonstracijah**, saj se bo ob povečanju za eno enoto, nezaupanje povečalo za 3,3 pri okoli 80-odstotni stopnji značilnosti. Sprememba za eno enoto pri **zaupanju v parlament** bo nezaupanje v stranke povečala za 2,2 (99-odstotna značilnost), pri spremembi **spremljanja informativnih TV oddaj** se bo nezaupanje povečalo za 1,6 (87-odstotna stopnja značilnosti), pri spremembi stopnje

identifikacije s stranko pa se bo nezaupanje povečalo za 1,3 ob 68-odstotni stopnji značilnosti.

Najmanjšo asociacijo pri tem modelu vidimo pri konvencionalni politični participaciji oziroma **nošenju kampanjskih rekvizitov**, saj se bo ob spremembi te spremenljivke nezaupanje v stranke spremenilo le za okoli 0,1 pri 98-odstotni gotovosti. Podobno vidimo tudi pri **pomembnosti demokracije**, saj bo na primer povečanje za eno enoto nezaupanje v stranke povečalo le za 0,6 (80-odstotna gotovost). Dejavnik, ki je nekoliko manj pomemben pa je tudi **obisk zadnjih volitev**, saj sprememba za eno enoto vodi do spremembe zaupanja strankam le za 0,8 pri sicer precej manjši 30-odstotni gotovosti.

Pri drugem modelu lahko vidimo nekatere razlike. Opazimo, da je sicer največja asociacija pri **sodelovanju pri demonstracijah**, a nam zaradi nizke statistične značilnosti tega dejavnika ni treba upoštevati. Pomemben faktor je tudi **zaupanje politikom**, saj se ob spremembi za eno enoto zaupanje v politične stranke poveča za 8,5 (100-odstotna gotovost). Poudariti moramo tudi dejavnik **pomembnosti demokracije**, saj se ob spremembi za eno enoto zaupanje v politične stranke spremeni za 5,9 ob 91-odstotni stopnji statistične značilnosti. Pri tem modelu sta pomembna tudi **zaupanje v parlament**, saj se ob spremembi za eno enoto zaupanje spremeni za 2,1 ob 93-odstotni gotovosti in **zaupanje v pravni sistem**, kjer je tovrstna sprememba za 2 ob 92-odstotni značilnosti.

Najmanjšo asociacijo vidimo pri **zaupanju v policijo**, saj se ob spremembi spremenljivke za eno enoto zaupanje v politične stranke spremeni le za 0,4 ob 93-odstotni gotovosti. Podobno je tudi pri **identifikaciji s stranko**, kjer sprememba za eno enoto povzroči spremembo zaupanja v stranke za 0,7 ob sicer nekoliko manjši 52-odstotni gotovosti. Med manj pomembne faktorje pri tem modelu spada tudi **dejavnik podpisovanja peticij**, saj sprememba za eno enoto vodi do spremembe zaupanja strankam za 0,8 pri sicer majhni, okoli 20-odstotni gotovosti.

Pri tretjem modelu lahko vidimo največjo asociacijo pri dejavniku **podpisovanja peticij**, čemur sledi dejavnik **zaupanja politikom** ter **pomembnost demokracije**. Ker je statistična značilnost pri teh dejavnikih zelo nizka ne gre za verodostojne rezultate. Visoko asociacijo z 89-odstotno gotovostjo pa vidimo tudi pri dejavniku **percepcije ekonomskega stanja**, saj se

ob spremembi za eno enoto zaupanje v stranke spremeni za 17,1. Pomembno je tudi **zaupanje v parlament**, kjer je ob spremembi za eno enoto sprememba zaupanja v stranke 5,5 ob 55-odstotni gotovosti. Omeniti moramo tudi dejavnik zaupanja v parlament, kjer se ob enaki gotovosti zaupanje v stranke spremeni za 4,9.

Dejavniki, ki pri tem modelu nimajo visoke asociacije, so **nošenje kampanjskih rekvizitov, zaupanje v policijo, udeležba na zadnjih volitvah, spremljanje informativnih TV oddaj in sodelovanje pri zakonitih demonstracijah.**

Skozi tri modele vidimo največjo asociativnost nezaupanja strankam ob predpostavki višje statistične značilnosti predvsem z zaupanjem v politike, sodelovanjem pri demonstracijah in zaupanjem v parlament. Nekoliko manjša povezava se kaže s spremljanjem TV oddaj, zaupanjem v pravni sistem in stopnjo strankarske identifikacije.

4 Sklep

V tej raziskovalni je bilo tako analiziranih več stvari. V prvem delu so bile primerjalno predstavljene stopnje zaupanja v stranke v vseh 29-ih izbranih državah, vključenih v raziskavo European Social Survey. Kot smo ugotovili, je večje zaupanje v stranke v skandinavskih državah oziroma v državah z dlje trajajočo demokracijo, in sicer na primeru Norveške, Danske, Nizozemske, Švice, Finske in Švedske. Nasprotno je višji protistrankarski sentiment opažen pri državah, kot so Bolgarija, Portugalska, Ukrajina, Španija in Kosovo. Ugotovimo lahko, da so v tej skupini predvsem države, ki se borijo s težko finančno krizo ali pa imajo kratko tradicijo demokracije, čemur pritrjujejo tudi nekateri teoretiki. Slovenija tako spada v prvi kvartil izbranih držav glede na protistrankarski sentiment, saj je glede na izbrane države po deležu tistih, ki strankam najmanj zaupajo na visokem 6. mestu s 74,5 odstotki. Povprečje vseh držav je sicer pri 55 odstotkih. Tistih, ki strankam močno zaupajo, je le 2,6 odstotka, kar je isto kot pri Bolgariji, ki ima najmočnejši protistrankarski sentiment.

Gibanje protistrankarskega sentimenta smo ocenjevali na podlagi anket v več časovnih točkah, in sicer 2004, 2006, 2008, 2010 in 2012. Na začetku analize, torej leta 2004 je bilo 58 odstotkov anketirancev, ki strankam niso zaupali, kar je za 3 odstotne točke več kot je povprečje pri vseh državah leta 2012. Ključna sprememba pa je, da v letu 2012 skoraj tri četrtine izbrane populacije ne zaupajo političnim strankam. Leta 2004 je bilo v Sloveniji takih z visokim zaupanjem v politične stranke 6 odstotkov, kar se je do leta 2012 znižalo na le 2,6 odstotka. Le-ti so verjetno predstavljali le člane ali močne simpatizerje nekaterih strank. V istem obdobju se je obenem delež tistih s srednjim zaupanjem s 36 odstotkov zmanjšal za 13,1 odstotka. Od leta 2004 do 2008 vidimo, da se protistrankarski sentiment počasi, a vztrajno zmanjšuje. To lahko pripišemo predvsem stabilnosti takratne vlade in ugodnemu ekonomskemu položaju. Dodatno pa se je protistrankarski sentiment zmanjšal zaradi možnosti volitev in participacije. Volivci so se sicer odločili za zamenjavo vlade, a v največji meri za tradicionalne alternative, kot so SD, LDS in DeSUS. Protistrankarski sentiment se je močno povečal leta 2010, in sicer na 73,7 odstotka. Razloge za to lahko iščemo predvsem v nestabilnosti koalicije in pogostih odstopih ministrov ter širši ekonomski krizi oziroma gospodarski recesiji. V letu 2012 se delež tistih, ki izražajo protistrankarski sentiment še poveča na 74,5 odstotka, medtem ko se delež tistih z visokim zaupanjem zmanjša na le 2,6 odstotka. Vzroki so vidni predvsem v rezultatih volitev leta 2011, kjer so pod vplivom

protistrankarskega sentimenta ljudje v večji meri izbrali nove namesto tradicionalnih strank. Ker v vladi ni bilo zmagovalne stranke, je že to pomenilo večanje protistrankarskega sentimenta, ki pa se je še okrepil z močno gospodarsko krizo, posledičnim znižanjem javnih izdatkov in poskusi nekaterih reform. Prišlo je do konfliktnosti z različnimi deli civilne družbe. Protistrankarski sentiment se je tako aktivno prevalil v nekonvencionalno politično delovanje oziroma množične proteste, kar je poleg sumov korupcije in nesoglasij znotraj koalicije pripeljalo do zamenjave vlade brez volitev. Opažena je inverzna povezava z volilno udeležbo, saj vidimo, da je ob nezaupanju v stranke v višini 58 odstotkov le ta bila 60,6 odstotna, medtem ko pa se je leta 2014 zmanjšala na 51,7 odstotka, pri čemer se je strankarski sentiment leta 2012 povečal na 74,5 odstotka.

Nadalje pa smo zaradi izjemno visokega protistrankarskega razpoloženja, leto 2012 izbrali za podrobnejšo analizo dejavnikov vpliva ter testiranje postavljene hipoteze. Tako je bilo analiziranih kar nekaj ostalih dejavnikov, ki se nanašajo na problem vse manjše identifikacije s strankami, na vpliv konvencionalne in nekonvencionalne politične participacije, kar je vezano tudi na zaupanje v demokracijo, na personalizacijo politike kot dejavnika, na vpliv medijev, na element pravnega sistema ter percepcijo ekonomskega stanja.

Hipoteza lahko tako delno potrdimo, saj se na podlagi izbranih indikatorjev kaže, da porast protistrankarskega sentimenta v Sloveniji:

a) je posledica nižje stopnje strankarske identifikacije,

saj 52,2 odstotka tistih z močno strankarsko identifikacijo političnim strankam ne zaupa, medtem ko je ta delež pri tistih brez strankarske identifikacije kar 78,6 odstoten. Tudi pri kontrolni skupini držav vidimo podobno pravilo povezanosti (razen pri Češki). Nižja strankarska identifikacija tako vpliva na protistrankarski sentiment zaradi krhanja tradicionalnih vezi, vse boljšega volilnega rezultata alternativnih političnih strank ter zaradi tradicije koalicijskih strank in vlad, ki so manj stabilne in tako tudi politično manj učinkovite.

b) je posledica nižje stopnje konvencionalne politične participacije,

ker opazimo, da je delež tistih z nezaupanjem v politične stranke pri tistih, ki so predčasnih volitev leta 2011 udeležili 72,1 odstotka, medtem ko je pri ostalih višji in sicer 83,3 odstotka. Tudi pri višji stopnji participacije skozi sodelovanje v kampanjah opazimo isto. Podoben trend je viden tudi pri ostalih državah, tako da ta dejavnik pri nas ni edinstven.

c) ni posledica višje stopnje nekonvencionalne politične participacije,

saj na podlagi dveh izbranih indikatorjev v Sloveniji ne ugotavljamo večjih razlik. Tudi pri ostalih državah ni verodostojnih razlik v nezaupanju strankam glede na podpisovanje peticij in sodelovanje pri demonstracijah.

d) je posledica višje stopnje nezaupanja v institucije demokracije in pomembnost demokracije

tako v Sloveniji kot v ostalih analiziranih državah. Pri nezaupanju v predstavniško telo, je 93,3 odstotkov ljudi, ki nimajo zaupanja niti v stranke, medtem ko pa je takih le še 26 odstotkov ljudi z visokim zaupanjem parlament. Povezava, ki pa je nekoliko šibkejša, pa je vidna pri zaupanju v pomembnost demokracije, kar kaže na večjo pro-demokratičnost oziroma pomembnost demokracije, na katero slab ugled strank vpliva manj.

e) ni posledica višje stopnje personalizacije oziroma višjega zaupanja politikom.

saj se kaže, da anketiranci tako v Sloveniji, kot v ostalih državah ob nižjem zaupanju v stranke izražajo tudi nižje zaupanje v politike. Na zadnjih volitvah v Sloveniji je šlo za izredno personalne volitve, saj je elektoralna volatilitnost koristila predvsem novih obrazom, oziroma tistim brez močne strankarske infrastrukture, a vidimo, da se tudi zaupanje v tovrstne »ne-politične« politike po volitvah hitro zmanjšuje. Ugotavljamo torej, da politiki na daljši rok na račun nezaupanja v stranke ne pridobivajo veliko, kljub temu pa največ v Sloveniji.

f) ni posledica višje stopnje izpostavljenosti mediatizaciji politike.

saj se nezaupanje v stranke zmanjšuje z večjo izpostavljenostjo medijskim političnim vsebinam tako v Sloveniji kot drugje, kar je v nasprotju z pričakovanji. To si lahko razlagamo predvsem z dejstvom, da se protistrankarski sentiment ne širi le neposredno od medijev, ampak tudi posredno od družbe. Obenem je pri tistih, ki informativne vsebine spremljajo manj večja verjetnost spremljanja strnjjenih ali rumenih vsebin, prisoten pa je tudi manjši občutek politične učinkovitosti in kompetentnosti, kar vodi v višje nezaupanje v stranke.

g) je posledica višje stopnje zaznave korupcije v državi.

saj je med tistimi, ki v delovanje pravnega sistema ne zaupajo 91,2 odstotka takih, ki obenem ne zaupajo tudi strankam, pri čemer je takih le 27,1 med tistimi, ki imajo visoko zaupanje v pravni sistem. V Sloveniji je kot dejavnik obenem treba omeniti večje število pravnih postopkov zoper vodilne politike. Podoben trend se kaže tudi pri ostalih državah.

h) je posledica višje stopnje zaznave gospodarske neuspešnosti

tako v Sloveniji kot v ostalih državah. Pri nas je med nezadovoljnimi z ekonomsko situacijo kar 81,7 odstotka ljudi, ki obenem ne zaupajo strankam, pri čemer je ta delež v primeru zadovoljstva z ekonomijo 53,3 odstotka. Povezanost obstaja, a je nekoliko šibkejša kot pri ostalih državah, kar je posledica absolutno večjega protistrankarskega sentimenta pri nas.

Protistrankarski sentiment ob nestabilni strankarski strukturi vodi do še večje systemske irelevantnosti tradicionalnih strank in pojava novih strank oziroma list. Problem se pojavi, ko imamo namesto občasnih pojavov nove in sveže politične ponudbe permanentno izginjanje ter pojavljanje vedno novih strank. Upravičeno se vprašamo, kaj vodi do takšnega stanja. Ali so vzrok obstoječe stranke, morda politični sistem ali pa tudi medijski prostor?

Kot smo ugotovili v prvih poglavjih, je protistrankarski sentiment v Sloveniji zelo visok. Dejavniki, ki so skozi linearno anketno ter regresijsko analizo najbolj očitni so tako nižja strankarska identifikacija, nižja stopnja konvencionalne participacije, višja stopnja nezaupanja v demokratične institucije in v demokracijo samo, višja zaznava korupcije in gospodarske neuspešnosti. Ob nespremenjenem stanju pa se protistrankarski sentiment in tovrstna javna retorika le še širita. To vodi v še večji padeč programske identifikacije z neko stranko, v še manjšo volilno udeležbo, v manjše nezaupanje v demokracijo in državne institucije, manjša se tudi zaupanje politikom in vse manjše je obenem spremljanje informativnih medijev. Zaradi občutka manjše subjektivne politične učinkovitosti ljudi pa to lahko vodi tudi v vse večji družbeni cinizem in politično alienacijo.

Ob tem se lahko vrnemo na prvotno tematiko in to je vprašanje čim večje udeležbe na volitvah oziroma avtorizacije mandata predstavništvu na eni strani in čim večje odgovornosti ter odzivnosti na drugi strani. Večja verjetnost, da bodo stranke odgovorne agregatnim interesom svojih volivcev obstaja, če vzdržujejo notranjo demokracijo in tradicionalne vezi. Ključno rešitev torej vidimo v močnejših in stabilnejših strankah. Za manjšanje protistrankarskega sentimenta je potrebno tudi daljše obdobje stabilne vlade, ki bo dejansko do konca izpeljala vsaj štiriletni mandat. Pripomore lahko tudi možnost velike koalicije, kjer se programski in ideološki konflikti razrešujejo izven oči javnosti. Ob vsem tem pa je vedno ključna tudi primerna medijsko-komunikacijska strategija strank, saj si večina volivcev predstave o politični realnosti ne ustvarja neposredno, ampak skozi oči medijev.

Skozi to magistrsko delo se je obenem pojavilo nekaj idej za nadaljnje raziskovanje. Ugotavljamo, da je za večanje protistrankarskega sentimenta deloma odgovorna tudi nestabilnost strankarskega sistema, še posebej vladnih koalicij. Pri tem bi bilo zanimivo raziskati povezavo med številom strank v koalicijah ter nezaupanju strankam po različnih državah in volilnih sistemih. Glede na nezaupanje strankam pa bi bilo zanimivo oceniti tudi vse večji pojav neodvisnih list in kandidatov tako na državni kot lokalni ravni.

5 Literatura

- Aldrich, John. 1993. Turnout and Rational Choice. *American Journal of Political Science* 37 (1): 246–278.
- Anderson, Christopher in Yuliya V. Tverdova. 2003. Corruption, Political Allegiances, and Attitudes toward Government in Contemporary Democracies. *American Journal of Political Science* 47 (1): 91–109.
- Artes, Joaquin. 2013. Do Spanish politicians keep their promises? *Party politics* 19 (1): 143–158.
- *Arhiv družboslovnih podatkov*. Dostopno prek: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/> (11. november 2014).
- Bardi, Luciano. 1996. Anti-Party Sentiment and Party System Change in Italy. *European Journal of Political Research* 29 (1): 345–363.
- Betz, Hans-Georg in Stefan Immerfall. 1998. *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's Press.
- Blondel, Jean. 1990. *Comparative Government*. New York: Phillip Allan.
- Burn, Robert in Richard Burns. 2008. *Business Research Methods and Statistics using SPSS*. Thousand Oaks: Sage.
- Butler, David in Austin Ranney. 1992. *Electioneering. A Comparative Study of Continuity and Change*. Oxford: Clarendon.
- Calise, Mauro. 2005. Presidentialization, Italian Style v *The Presidentialization of Politics: A Comparative Study of Modern Democracies*, ur. Thomas Poguntke in Paul Webb, 88–106. Oxford: Oxford University Press.
- Castells, Manuel. 2005. Global Governance and Global Politics. *Political Science and Politics* 38 (1): 9–16.
- Campus, Donatella. 2010. Mediatization and Personalization of Politics in Italy and France: The Cases of Berlusconi and Sarkozy. *International Journal of Press/Politics* 15 (2): 219–235.
- Carothers, Thomas. 2002. The End of the Transition Paradigm. *Journal of Democracy* 13 (1): 5–21.
- Clarke, Harold in Allan Kornberg. 1993. Evaluations and Evolution: Public Attitudes toward Canada's Federal Political Parties. *Canadian Journal of Political Science* 26 (1): 287–311.
- *Comparative study of electoral systems*. Dostopno prek: <http://www.cses.org/> (11. november 2014).

- Daalder, Hans. 1992. A Crisis of Party? *Scandinavian Political Studies* 15 (4): 269–288.
- Dalton, Russel. 1985. Political parties and political representation. *Comparative Political Studies* 17 (1): 267–299.
- Dalton, Russel in Steven Weldon. 2005. Public Images of Political Parties: A Necessary Evil? *West European Politics* 28 (5): 931–951.
- Deschouwer, Kris. 2006. Political Parties and democracy: A mutual murder. *European Journal of Political Research* 29 (3): 263–278.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Duverger, Maurice. 1965. *Political Parties. Their Organization and Activity in Modern State*. New York: Wiley.
- Edmonds Alex in Thomas Kennedy. 2013. *An applied reference guide to research designs: Quantitative, Qualitative and Mixed Methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Eldersveld, Samuel. 1964. *Political Parties: Behavioral Analysis*. Chicago: Rand McNally.
- Easton, David. 1975. A Re-assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science* 5 (4): 435–457.
- Elster, Jon. 1998. The History of Representation V *Institutional Design in Post-Communist Societies*, ur. Jon Elster, Claus Offe in Ulrich Preuss, 29–61. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enyedi, Zsolt. 2013. The discreet charm of political parties. *Party Politics* 20 (2): 194–204.
- *European Social Survey*. Dostopno prek: <http://www.europeansocialsurvey.org/> (11. november 2014).
- *Eurostat*. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> (11. november 2014).
- Fink-Hafner, Danica. 2001. *Politične stranke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- --- 2004. *Evropske stranke in strankarski sistem na ravni Evropske unije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- --- 2011. Vloga svetovne gospodarske krize pri spreminjanju razmerij moči v nacionalnih političnih sistemih. *Teorija in praksa* 48 (1): 1223–1241.
- Fink-Hafner, Danica in Samo Kropivnik. 2006. Politična udeležba v posocializmu: med deformirano modernostjo, novo modernizacijo in postmodernostjo. *Družboslovne razprave* 51 (1): 55–72.

- Gallina, Nicole in Nicolas Hayoz. 2011. *Beyond democracy: The relevance of Informal Power in Eastern Europe*. Bern: Peter Lang.
- Gidengil, Elisabeth, Andre Blais, Neil Nevitte in Richard Nadeau. 2001. The Correlates and Consequences of Anti-Partyism in the 1977 Canadian Election. *Party Politics* 7 (4): 491–513.
- Gray, Mark in Miki Caul. 2000. Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies. *Comparative Political Studies* 22 (9): 1091–1121.
- Habermas, Jurgen. 1985. *The Theory of Communicative Action*. Boston: Beacon Press.
- Hayward, Clarissa Rile. 2010. Making interest: on representation and democratic legitimacy v *Political Representation*, ur. Ian Shapiro, Susan Stokes, Elisabeth Jean Wood in Alexander Kirshner, 111-135. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hibbing, John R. in Elizabeth Theiss-Morse. 1995. *Congress as Public Enemy: Public Attitudes toward American Political Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirschman, Albert. 1970. *Exit, Voice, and Loyalty: Response to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge: Harvard University Press.
- Holmberg, Soren. 2011. Dynamic representation from above v *How Democracy Works: Political Representation and Policy Congruence in Modern Societies*, ur. Martin Rosema, Bas Denters in Kees Aarts, 53–76. Amsterdam: Pallas Publication.
- Holtz-Bacha, Christina, Ana Ines Langer in Susanne Merkle. 2014. The personalization of politics in comparative perspective: Campaign coverage in Germany and the United Kingdom. *European Journal of Communication* 29 (2): 153–170.
- Ignazi, Pierro. 1996. The Crisis of Parties and the Rise of New Political Parties. *Party politics* 2 (4): 549–566.
- Immerfall, Stefan. 1993. German party sociology in the nineties. *European Journal of Political Research* 23 (1): 465–482.
- Ippolito, Dennis in Thomas G. Walker. 1980. *Political Parties, Interest Groups and Public Policy*. New Jersey: Prentice Hall.
- Katz, Richard in Peter Mair. 1995. Changing Models of Party Organization and Party Democracy. The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics* 1 (1): 5–28.
- Kestilä-Kekkonen, Elina. 2009. Anti-Party Sentiment among Young Adults. Evidence from 14 West European Countries. *Young* 17 (2): 145–165.
- Key, Valdimer Orland. 1959. *Politics, Parties and Pressure Groups*. New York: Crowell.
- Kirchheimer, Otto. 1966. Germany: The vanishing opposition V *Political Opposition in Western Europe*, ur. Robert Dahl, 312–313. New Haven: Yale University Press.

- Kirchheimer, Otto. 1990. The Catch-all Party V *The West European Party System*, ur. Peter Mair, 50–60. New York: Oxford University Press.
- Kitschelt, Herbert. 2001. Partisan competition and welfare state retrenchment: When do politicians choose unpopular policies? v *The New Politics of the Welfare State*, ur. Paul Pierson, 265–302. Oxford: Oxford University Press.
- Kleinbaum, David in Mitchel Klein. 2010. *Logistic Regression*. New York: Springer.
- Kostadinova, Tatiana in Timothy Power. 2007. Does Democratization Depress Participation? Voter Turnout in the Latin American and Eastern European Transitional Democracies. *Political Research Quarterly* 60 (1): 363–377.
- Krašovec, Alenka. 2000. *Moč v političnih strankah*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kries, Hanspeter. 2012. Personalization of national election campaigns. *Party politics* 18 (6): 825–844.
- Latimer, Margaret. 1987. The Floating Voter and the Media. *Journalism Quarterly* 64 (1): 805–812.
- Lawson, Kay in Peter Merkl. 2008. *When Parties Prosper: The uses of Electoral Success*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Leach, Darcy. 2005. The Iron Law of What Again? Conceptualizing Oligarchy Across Organizational Forms. *Sociological Theory* 23 (3): 312–337.
- Lipset, Seymour Martin. 1963. *Political Man. The Social Bases of Politics*. New York: Anchor Books.
- Locke, John. 1988. *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, William in Alexander Robert. 2000. A Tale of Two Electorates: Generational Replacement and the Decline of Voting in Presidential Elections. *The Journal of Politics* 62 (4): 1014–1134.
- Mack, Charles. 2010. *When political parties die*. London: Praeger.
- Mair, Peter. 1990. *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press.
- --- 2008. The challenge to party government. *West European Politics* 31 (1): 211–234.
- Mair, Peter in Jacques Thomassen. 2010. Political representation and government in the European Union. *Journal of European Public Policy* 17 (1): 20–35.
- McAllister, Ian. 2013. The Personalization of politics in Australia. *Party Politics* 19 (3): 1–9.
- Michels, Robert. 1915. *Political Parties*. New York: Hearst International Library.
- Mill, John Stuart. 1991. *On Liberty and Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.

- Miller, Arthur in Ola Listhaug. 1990. Political Parties and Confidence in Government: A Comparison of Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science* 20 (3): 357–386.
- Mosca, Gaetano. 1939. *The Ruling Class*. New York: McGraw Hill.
- Muller, Wolfgang. 1993. After the "Golden Age": Research into Austrian Political Parties since the 1980s. *European Journal of Political Research* 23 (1): 439–463.
- Owen, Diana in Jack Dennis. 1996. Anti-Partyism in the USA and Support for Ross Perot. *European Journal of Political Research* 29 (1): 383–400.
- Panebianco, Angelo. 1988. *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patterson, Thomas. 2000. The United States: News in a Free-Market Society v *Democracy and the Media*, ur. Richard Gunther in Anthony Mugham, 232–264. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pitkin, Hanna. 1967. *The Concept of Representation*. Oakland: University of California Press.
- Poguntke, Thomas. 1994. Parties in a Legalistic Culture: The Case of Germany v *How Parties Organize. Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*, ur. Richard Katz in Peter Mair, 185–215. London: Sage Publishing.
- Poguntke, Thomas in Susan Scarrow. 1996. The politics of Anti-party sentiment: Introduction. *European Journal of Political research* 29 (1): 257–262.
- Rehfeld, Andrew. 2006. Towards a General Theory on Political Representation. *Journal of Politics* 68 (1): 1–21.
- Rehfeld, Andrew. 2009. Representation Rethought: On Trustees, Delegates, and Gyroscopes in the Study of Political Representation and Democracy. *American Political Science Review* 103 (2): 214–230.
- Reiter, Howard. 1989. Party Decline in the West, A Skeptic's View. *Journal of Theoretical Politics* 1 (3): 325–348.
- Ritchie, Daniel. 1990. *Edmund Burke: Appraisals and Applications*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Robbins, Joseph in Lance Y. Hunter. 2012. Impact of electoral volatility and party replacement on voter turnout levels. *Party Politics* 18 (6): 919–939.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1997. *The Social Contract and Other Later Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salter, Michael. 2012. *Carl Schmitt: Law as Politics, Ideology and Strategic Myth*. Abingdon: Routledge.

- Sani, Giacomo in Paolo Segatti. 2001. Antiparty politics and the restructuring of the Italian Party System v *Parties, Politics and Democracies in the New Southern Democracies*, ur. Nikiforos P. Diamandouros in Richard Gunther, 153–182. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Sartori, Giovanni. 1995. *Comparative Constitutional Engineering*. New York: New York University Press.
- Schattschneider, Elmer Eric. 1942. *Party Government*. New York: Farrar & Rinehart.
- Selle, Per in Lard Svavaand. 1991. Membership in Party Organisations and the Problem of the Decline of Parties. *Comparative Political Studies* 23 (1): 459–477.
- Shapiro, Ian. 2003. *The Moral Foundations of Politics*. New Haven: Yale University Press.
- Slomczynski, Kazimierz in Goldie Shabad. 2012. Perceptions of political party corruption and voting behaviour in Poland. *Party Politics* 18 (6): 897–917.
- Stoker, Gerry. 2006. Explaining Political Disenchantment: Finding Pathways to Democratic Renewal. *The Political Quarterly* 77 (2): 184–194.
- Strömback, Jesper. 2008. Four Phases of Mediatization: An Analysis of the Mediatization of Politics. *The International Journal of Press/Politics* 13 (3): 228–246.
- Swanson, David in Paolo Mancini. 1996. *Politics, Media and Modern Democracy: An International Study of Innovations in Electoral Campaigning and Their Consequences*. London: Praeger.
- Veenendaal, Wouter. 2013. How democracy functions without parties. The Republic of Palau. *Party Politics* 19 (6): 1–11.
- Webb, Paul. 1996. Apartisanship and anti-party sentiment in the United Kingdom: correlates and constraints. *European Journal of Political Research* 29 (3): 365–382.
- Webb, Paul. 2005. Political Parties and Democracy: The ambiguous Crisis. *Democratization* 12 (5): 663–650.
- Webber, Max. 1994. *Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weiner, Myron in Joseph LaPalombra. 1966. *The impact of parties on Political development*. Princeton: Princeton University Press.
- World Bank. 2012. Dostopno prek: <http://www.worldbank.org> (28. december 2012).
- Yin, Rober. 2009. *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks: Sage publications.
- Yirush, Craig. 2005. James Madison: The Theory and Practice of Republican Government. *Canadian Journal of Political Science* 38 (2): 514–515.